

OD FILISTEJACA DO PALESTINACA: POVIJESNA I HEBREJSKA JEZIČNO-POLITIČKA PERSPEKTIVA

Boris Havel

Fakultet političkih znanosti
Sveučilište u Zagrebu
boris.havel@fpzg.hr

UDK 81'373.235(=569.4)
<https://doi.org/10.34075/cs.60.3.5>
Izvorni znanstveni rad
Rad zaprimljen 2/2025.

Sažetak

U članku je obraden pojam Palestine na temelju povijesti, etimologije i pravopisnih razlika u biblijskom i modernom hebrejskom jeziku. Palestinsko je ime nastalo u kontekstu izraelske i židovske nacionalne povijesti, te lingvističkih procesa u kojima je hebrejski jezik ključan. Preko njih je potom ušlo u druge vjerske i političke zajednice, uključujući one koje su palestinstvu pridodale nova tumačenja te oko njega razvile snažne suvremene identitete i političke vizije. Na temelju najranijih vrela najprije su obrazloženi podrijetlo Filistejaca i etimologija filistejskog imena te susljedna pojava palestinskog imena u grčko-latinskim tekstovima. Objasnjeno je zašto se naziv Palestina od početaka cionističkog pokreta i tijekom mandatnog razdoblja koristio u židovskom cionističkom nazivlju. Nakon 1948. godine izraelski su Židovi prestali koristiti palestinsko ime u surječju cionističkih projekata te ga, djelomice posljedično, sve više preuzimaju Arapi. Do 1960-ih palestinstvo je postalo najvažniji dio identiteta velikog dijela palestinskih Arapa, a u međunarodnom kontekstu kroz palestinstvo, koje se posljednjih godina sve češće povezuje s drevnim identitetima, artikurira se suprotnost cionizmu. Kroz hebrejski se pravopis može odrediti sadržaj palestinskog imena te razlučiti drevni, povijesni i mandatni od arapskoga političkoga naziva. Usprkos toj mogućnosti, kao i sve većoj političkoj relevantnosti palestinskog identiteta, izraelsko razumijevanje palestinstva na jezičnoj se razini doima površnim i zbrkanim. Ovo je prvo istraživanje u kojemu je, kroz pregled najvažnijih hebrejskih rječnika, te jezične politike Akademije za hebrejski jezik, otvoreno pitanje nedosljednosti u pisanju palestinskog imena u modernom hebrejskom jeziku.

Ključne riječi: cionizam, Filisteja, Filistejci, hebrejski jezik, Izrael, Judejci, Judeja, Palestina, Palestinci, Židovi

1. UVOD: DREVNI I MODERNI IDENTITETI

1.1. "Izmišljeni narod": povijest ili provokacija?

Kad je u ožujku 2023. izraelski ministar financija Becael Smotrič izjavio da je palestinski narod "izmišljen" u 20. stoljeću te da su "pravi Palestinci" on i naraštaji njegovih predaka koji su se rađali na području Erec Izraela, pokrenuo je lavinu kritike ne samo u međunarodnim¹ nego i u izraelskim medijima.² Nije to bila Smotričeva izvorna misao, no izrekao ju je ministar kojeg se smatra jednim od najdesnijih i najkontroverznijih u izraelskoj političkoj povijesti, u vrijeme burnih previranja na izraelskoj i široj bliskoistočnoj političkoj pozornici, pa je njezin odjek bio velik. Vjerojatno najpoznatija slična izjava bila je ona izraelske premijerke Golde Meir (1969. – 1974.) iz lipnja 1969. kako Palestinci nikad nisu postojali.³ U televizijskom intervjuu godinu dana kasnije Meir je ustvrdila: "Ja sam Palestinka. Od 1921. do 1948. imala sam palestinsku putovnicu!"⁴ Premijer Menahem Begin (1977. – 1983.) za sebe je, u surječju polemike o pravima Palestinaca nakon potpisivanja Camp Davidskog sporazuma, također ustvrdio da je Palestinac.⁵ Za razliku od Beca-

Zahvalan sam Ronit Gadiš iz Akademije za hebrejski jezik na pomoći u pronalaženju dokumenata vezanih za Akademijine rasprave o pisanju palestinskog imena, Daliboru Vrgoču s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje na savjetima o stručnom nazivlju i Mirjani Kasapović na korisnim komentarima u recenziji prijašnje inačice članka. Svi zaključci isključivo su moji.

¹ <https://www.axios.com/2023/03/20/bezalel-smotrich-jordan-greater-israel-map-palestinians>; <https://www.nytimes.com/2023/03/28/opinion/israel-protests-benjamin-netanyahu.html?searchResultPosition=34>.

² <https://www.jpost.com/israel-news/article-734835>; <https://www.timesofisrael.com/far-right-lawmaker-bezalel-smotrich-declares-himself-his-family-real-palestinians>.

³ Kathleen M. Christison, Myths about Palestinians, *Foreign Policy*, (1987.) 66, 109; Nur Masalha, *Imperial Israel and the Palestinians: The Politics of Expansion*, London, Pluto Press, 2000., 47; Baruch Kimmerling i Joel S. Migdal, *The Palestinian People: A History*, Cambridge, Harvard University Press, 2003., xxvi; Rashid Khalidi, *Palestinian Identity: the Construction of Modern National Consciousness*, New York, Columbia University Press, 2010., 147; Noura Erakat, *Justice for Some: Law and the Question of Palestine*, Stanford, Stanford University Press, 2019., 23.

⁴ Benjamin Netanyahu, *Bibi: My Story*, New York, Threshold Editions, 2022., 105. Intervju za Thames Television, dostupan na: <https://www.youtube.com/watch?v=w3FGvAMvYpc>. Nekoliko godina kasnije, u vrijeme Sadatova posjeta Jeruzalemu, Golda Meir je u zajedničkom intervjuu potvrdila da postoji palestinski narod i da je nužno pronaći političko rješenje za njega.

⁵ Intervju za Švedsku televiziju "Så vill vi ha freden" urednika Siewerta Öholma dostupan na: <https://www.svtplay.se/video/KBMa7EQ/israel-palestina-pa>

lela Smotriča, obiteljsko podrijetlo Golde Meir i Menahema Begina nije bilo vezano za Palestinu.⁶

Nakon desetljeća političkih previranja u arapsko-izraelskim odnosima palestinski se identitet među palestinskim Arapima razvio, osnažio, ukrijepio i ukorijenio, te danas predstavlja dio političke stvarnosti koji se ne može opovrgnuti. U širokom ideološkom spektru izraelskih Židova razmjerno je malo onih koji za opis zajednice što sebe smatra palestinskom izbjegava palestinsko ime.⁷ Stvarnost posebnoga palestinskog identiteta je *fait accompli*, premda puno "ostvarenje nacionalne vizije" toga naroda još traje.⁸ Ne samo da Izraelci danas ne mogu osporavati palestinstvo, kao što su mogli prije pola stoljeća, nego bi u kontekstu današnjih arapsko-izraelskih odnosa takvo osporavanje vjerojatno uvelike bilo kontraproduktivno. No izjave Golde Meir, Menahema Begina i Becalela Smotriča, te prijepori i pozornost koje privlače, upućuju na to kako je riječ o identitetu o kojemu ne postoji suglasje,⁹ koji je politički osjetljiv, poveziv i s poviješću i s provokacijom, te može biti nejasan, dvosmislen i zbunjujući ne samo za zapadnu javnost nego i za izraelske Židove.

1.2. Važnost hebrejske tradicije

Izraelsko-palestinski sukob među najdugotrajnijim je i najoštrijim sukobima na Bliskom istoku, a Bliski je istok jedno od najkonfliktnijih područja na svijetu.¹⁰ Sukob Izraelaca i Palestinaca

svensk-tv-1958-1989/israel-palestina-pa-svensk-tv-1958-1989?video=visa&position=8846 (2:27:36).

⁶ Becalel Smotrič rođen je u Izraelu, u obitelji koja je naraštajima prisutna u Palestini. Golda Meir rođena je u Kijevu, a Menahem Begin u Brestu, u Ruskom Carstvu.

⁷ Elon Gilad u članku u *Haaretzu* od 11. studenoga 2015. (ostali podatci niže u tekstu) o različitom pisanju palestinskog imena u izraelskim medijima navodi kako se samo u onima vjerskim stanovnici Zapadne obale nazivaju Arapima. No na kraju članka Gilad napominje kako je u privatnim porukama na društvenim mrežama često izraelsko opisivanje neprijatelja kao Arapa, te kako je poklič "Smrt Arapima!" na desničarskim skupovima uobičajen dok "Smrt Palestincima!" nije.

⁸ Gadi Hitman, The Formation of the National Palestinian Ethos, *Ethnopolitics*, 23 (2022.) 3, 270.

⁹ Usp. Meir Litvak, A Palestinian Past: National Construction and Reconstruction, *History and Memory*, 6 (1994.) 2, 24.

¹⁰ Mirjam E. Sørli, Nils Petter Gleditsch i Håvard Strand, Why Is There So Much Conflict in the Middle East?, *Journal of Conflict Resolution*, 49 (2005.) 1, 141-165; usp. Mirjana Kasapović, *Politički sustav i politika Izraela*, Zagreb, Politička kultura, 2010., 9.

povezan je s nizom čimbenika, od teritorijalnih i sigurnosnih, preko povijesnih, vjerskih i ideoloških, do snažnih identitetskih:

Identiteti Izraelaca i Palestinaca iznimno su snažni. Golem dio snage oba crpe iz određenoga povijesnoga, civilizacijskoga i religijskoga shvaćanja političke vlasti nad ozemljem. Temeljni politički nazivi "Izrael" i "Palestina" od goleme su važnosti za samopercepciju tih dviju zajednica, za njihov nacionalni identitet i njihovo shvaćanje povijesnih prava nad politički spornim zemljama. Od goleme su važnosti i za predstavljanje izraelskih, odnosno palestinskih političkih argumenata pred trećim stranama, poput međunarodne zajednice, stranih država i međunarodnih organizacija kao što je UN, znanstvene zajednice, te šire židovske, kršćanske i muslimanske zajednice. Sadržaji pojmova "Izrael" i "Palestina" uvelike se razlikuju, ovisno o tome tko ih predstavlja i tumači.¹¹

Od svih današnjih aktera koji te pojmove i identitete "predstavljaju i tumače", Židovi¹² su daleko najstarija zajednica. Preko židovskih su se vrela imena "Izrael" i "Palestina" proširila daleko izvan židovstva. Zato je hebrejska tradicija nezaobilazna u promišljanjima o odnosu suvremenoga političkoga, ideološkoga i identitetskoga sadržaja tih riječi, s jedne, te izvornoga, svetopisamskoga, povijesnoga i duhovnoga s druge strane.

Pojmovi "Izrael" i etimološki, kroz Filisteju, "Palestina", duboko su ukorijenjeni u židovskoj historiografskoj, znanstvenoj, književnoj, jezikoslovnoj i vjerskoj misli. Izraelsko i palestinsko ime postali su prisutni, zanimljivi i važni u kršćanskoj i muslimanskoj zajednici dijelom kroz židovske kanonske, deuterokanonske i pseudoepigrafske tekstove, a dijelom kroz židovsku povijest. Oba su ta pojma danas prisutnija nego ikad u političkoj stvarnosti Bliskog istoka, ali i u međunarodnim odnosima i javnosti. Njihov "nastanak, etimologija i razvoj suvremene političke primjene"¹³ nužan je za razumijevanje niza današnjih političkih procesa i ideoloških stajališta. U tom je smislu posljednje stoljeće i pol, tijekom kojega se u Palestini odvijaju državotvorni procesi, najvažnije, ali ne i jedino važno razdoblje. Suvremene političke, vjerske i ideološke konotacije pojma "Izrael" i pojma "Palestina" ne mogu se razumjeti bez višetisučletnog razvoja značenja i tumačenja kojim su oba duboko obilježena.

¹¹ Boris Havel, *Izrael – podrijetlo i nastanak naziva židovske države*, *Nova prisutnost*, 21 (2023.) 1, 98.

¹² O pojmovima "Hebrej", "Izraelac" i "Židov" vidi: Boris Havel, *Izrael: narod u danu rođen. Knjiga prva: povijest Izraela od Abrahama do Bar Kohbe (oko 2000. pr. Krista – 135.)*, Zagreb, Školska knjiga, 2022., 45-47.

¹³ Boris Havel, *Izrael – podrijetlo i nastanak naziva židovske države*, 98.

1.3. Staro i novo značenje Izraela i Palestine

U vrijeme kad je područje Palestine prelazilo iz kolonijalne osmanske pod kolonijalnu britansku vlast i još desetljećima poslije, ni pojam "Izrael" ni pojam "Palestina" nisu se rabili u političkom smislu koji se danas podrazumijeva. To se može doimati neočekivano i zbunjujuće, jer je riječ o zajednicama koje se pozivaju na drevnost svojih političkih i teritorijalnih prava. Drevnost je oba ta pojma neupitna, ali je "neupitan i diskontinuitet između njihove političke ili toponimske uporabe u starom vijeku i danas."¹⁴ Izrael je kao političko tijelo, pod tim nazivom, s razmjerno jasno određenim granicama, stanovništvom i vladarima, te zakonima, vjerom, jezikom i kulturom postojao u starom vijeku, i danas se smatra da je ta drevna državnost obnovljena u svibnju 1948. Pa ipak, u vrijeme kad je stvarana suvremena židovska država, njezino je ime gotovo do dana proglašenja bilo nepoznato i neusuglašeno. U prvome modernom dokumentu kojemu se pripisuje međunarodnopravna vrijednost za židovski državotvorni proces u Palestini, Balfourovoj deklaraciji iz 1917., ona se naziva "nacionalni dom židovskog naroda". U susljednim cionističkim i drugim dokumentima uvriježila se sintagma "židovska država", kako ju je nazvao i Theodor Herzl u raspravi iz 1896. Neobičan, u politologiji slabo poznat nastanak imena Države Izrael samo nekoliko dana prije njezina proglašenja, obradio sam u članku *Izrael – podrijetlo i nastanak naziva židovske države*.¹⁵ Obrazložio sam kako neupitnu povijesnu utemeljenost izraelskog imena tako i možebitni vizionarski politički oportunitizam njegova ključnog kreatora, prvoga izraelskog premijera Davida Ben-Guriona. Sličnom metodom u ovome je članku otvoreno pitanje Palestine. No ono se doima složenijim. Za razliku od Izraela, Palestina doista nikad u povijesti nije postojala kao samostalan suveren politički entitet, nikad nije postojao isključivo palestinski vladar, puk, kultura, vjera, jezik, niti je, kao što je Smotrič izjavio, do sredine 20. stoljeća postojala palestinska nacija. No nešto je postojalo. To "nešto" bilo je drevno i poznato, u stanovitoj mjeri privlačno, neizbježno i zamamno, pa tijekom prvih pola stoljeća cionizma palestinski identitet nije bio stran ni Židovima ni Arapima na području Palestine. Ni jednoj ni drugoj zajednici to nije bio ni jedini ni najvažniji identitet. To se stubokom promijenilo poslije uspostave Države Izrael i prvih arapskih vojnih poraza. Palestinski su Arapi u razmjerno kratkom vremenu i oduševljeno preuzeli

¹⁴ Isto, 98.

¹⁵ Isto, 97-118.

palestinski identitet kao krovni, dok su se Židovi, koji su također brzo i oduševljeno prihvatili izraelski identitet, po *defaultu* odmicali od njega. Ti su procesi posljedično, prvi put u modernoj Palestini, otvorili pitanja odnosa i povezanosti palestinskog identiteta s povijesnim pa i drevnim korijenima;¹⁶ s “antičkim svijetom što su ga tek nedavno prihvatili kao svoj”.¹⁷ Bez poricanja postojanja palestinstva kao dijela današnje bliskoistočne političke i identitetske stvarnosti, promotrimo uvodno što je sve postojalo, a što sve nije, polazeći od povijesti i etimologije palestinskoga imena.

2. PODRIJETLO I ETIMOLOGIJA PALESTINSKOG IMENA

2.1. Podrijetlo i uporaba imena prema hebrejskim vrelima

Palestinsko ime potječe od hebrejskoga imena Filistejaca,¹⁸ drevnoga naroda koji je živio na području današnjega pojasa Gaze, priobalnih gradova Aškelona i Ašdoda, te Ekrona i Gata u unutrašnjosti. Ekron i Gat više ne postoje, ali je zahvaljujući arheološkim iskopanjima utvrđena njihova lokacija na prilazima Judejskom gorju sa zapada.¹⁹ Britanska arheologinja Kathleen Kenyon (1906. –

¹⁶ Samih K. Farsoun, *Culture and Customs of the Palestinians*, Westport, Greenwood Press, 2004., 4; Nur Masalha, The concept of Palestine: The conception of Palestine from the late bronze age to the modern period, *Journal of Holy Land and Palestine Studies*, 15 (2016.) 2, 143-202; S. Ilan Troen, *Israel/Palestine in World Religions: Whose Promised Land?*, Cham, Palgrave Macmillan, 2024., 88.

¹⁷ Jacob Lassner i S. Ilan Troen, *Jews and Muslims in the Arab World: Haunted by Pasts Real and Imagined*, Lanham, Rowman & Littlefield Publishers, 2007., 245.

¹⁸ Bernard Lewis, Palestine: On the History and Geography of a Name, *The International History Review*, 2 (1980.) 1, 1; Louis H. Feldman, Some Observations on the Name of Palestine, *Hebrew Union College Annual*, 61 (1990.) 1-2; Dominique Sourdel, Filasṭīn, u: *The Encyclopaedia of Islam. New Edition, Volume II*, ur. Bernard Lewis, Ch. Pellat i J. Schact, Leiden, E. J. Brill, 1991., 910; Moshe Gil, *A History of Palestine, 634-1099*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997., 113; Abraham J. Brawer i Shimon Gibson, Palestine, u: *Encyclopaedia Judaica, Second Edition, Vol. 5*, ur. Fred Skolnik i Michael Berenbaum, Detroit, Jerusalem, Thomson Gale, Macmillan Reference USA, Keter Publishing House, 2007., 581.

¹⁹ Bogato arheološko nalazište ostataka filistejske kulture u Tell es-Šāfiju smatra se dokazom kako je na tom mjestu nekoć stajao Gat (Uziel Joe i M. Maeir Aren, The Survey of the Site and Its Insights, *Near Eastern Archaeology*, 81 (2018.) 1, 4-5; A. Hitchcock Louise i M. Maeir Aren, New Insights into the Philistines in Light of Excavations at Tell eš-Šāfi/Gath, *Near Eastern Archaeology*, 81 (2018.) 1, 6-14; David Ben-Shlomo, Philistine Cult and Religion According to Archaeological Evidence, *Religions*, 10 (2019.) 2, 176 itd.), dok se nalazište Tel Mikne poistovjećuje s Ekronom (Trude Dothan i Alexander Zukerman, A Preliminary Study of

1978.) smatra da su Filistejci usto bili nastanjeni i u Bet Šemešu, svega tridesetak kilometara zapadno od Jeruzalema, premda se to, kako obrazlaže, kosi s biblijskim prikazom.²⁰ Novim arheološkim iskapanjima ta je pretpostavka opovrgnuta.²¹

Najbogatije pisano vrelo za povijest Filistejaca je hebrejska Biblija.²² Hebrejski naziv za Filisteju je פְּלִשְׁתִּים (*plešet*²³) ili rjeđe פְּלִשְׁתִּי (plašet²⁴), i sastoji se od slova “p” (פ) “l” (ל) “s” (ש) “t” (ת). Dijakritički znak kojim se “p” razlučuje od “f”, a “š” od “s”, te samoglasnici, potječu iz masoretskog teksta, koji je nastao u ranom srednjem vijeku, ali se temelji na tradicijama čitanja svetopisamskog teksta koje su mu prethodile. Biblijski naziv za Filistejce je פְּלִשְׁתִּים (*plisitim*). Prvi se put spominju u Knjizi Postanka, gdje ih se svrstava među potomke Noina sina Hama i unuka Misrajima.²⁵ Prihvati li se tradicionalna kronologija nastanka Knjige Postanka to bi mogao biti jedan od naj-

the Mycenaean III C:1 Pottery Assemblages from Tel Miqne-Ekron and Ashdod, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, (2004.) 333, 1-54; David Ben-Shlomo, *Philistine Cult and Religion According to Archaeological Evidence*, 176; Seymour Gitin, ur., *Tel Miqne-Ekron excavations 1994–1996: field IV upper and field V, the Elite Zone*, University Park, Pennsylvania State University Press, 2022. itd.).

²⁰ Kathleen M. Kenyon, *Archaeology in the Holy Land*, New York, Frederick A. Praeger, 1960., 238. Da su Filistejci živjeli na području Gaze, Ašdoda, Aškelona, Ekrona i Gata, zabilježeno je u Jš 13,3; 1 Sam 6,17 itd. Kenyon spada među najuglednije i najutjecajnije arheologe na području Bliskoga istoka, a osobito su velike i priznate njezine zasluge za arheološka istraživanja na području Palestine. S druge strane, Kenyon nije dijelila oduševljenje biblijskim tekstom, koje je često bilo prisutno među arheolozima što su provodili iskapanja na biblijskim lokacijama. Usto je bila poznata njezina nesklonost cionizmu, zbog koje se dio njezinih pretpostavki (primjerice o opsegu Hramske gore i Jeruzalema u različitim razdobljima antičke povijesti Izraela) kadgod dovodi u pitanje. Podrobnije o tome u: Hershel Shanks, Kathleen Kenyon’s Anti-Zionist Politics—Does It Affect Her Work?, *Biblical Archaeology Review*, 1 (1975.) 3, 3-21.

²¹ Shlomo Bunimovitz i Zvi Lederman, Canaanite Resistance: The Philistines and Beth-Shemesh—A Case Study from Iron Age I, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, (2011.) 364, 37-51.

²² Hebrejska je Biblija velikim dijelom ista kao kršćanski Stari zavjet, ali ne sadrži deuterokanonske knjige i ulomke. Podrobnije u: Boris Havel, *Izrael: narod u danu rođen*, 33-35. Biblijski navodi u ovome članku preuzeti su iz Biblije u izdanju Kršćanske sadašnjosti.

²³ Transkribirane hebrejske riječi u ovome su članku pisane malim slovima, kurzivom. U hebrejskom se jeziku ne razlikuje veliko i malo slovo. Podrobnije o transkripciji i transliteraciji u: Boris Havel i Mirjana Kasapović, Napomene o transkripciji i transliteraciji, u: *Bliski istok: politika i povijest*, ur. Mirjana Kasapović, Zagreb, Fakultet političkih znanosti, 2016., xii-xxii.

²⁴ Izl 15,14; Joel 4,4.

²⁵ Post 10,14. O mogućim razlozima povezivanja podrijetla Filistejaca s Egiptom, što je značenje imena “Misrajim”, na hebrejskom *micrajim* (מִצְרַיִם), vidi Trude

(פְּלִשְׁתִּים), što je ime koje većina povjesničara povezuje s područjem u Egiptu,³⁵ a u Bibliji se pojavljuje samo u ova dva retka.³⁶

Znatno širu³⁷ i složeniju, ali u odnosu na Bibliju ne i oprječnu sliku o Filistejcima, pružaju bogati i raznovrsni arheološki nalazi, koji uključuju glinene posude različitih oblika i namjene, predmete od kamena, zlata, bronce,³⁸ željeza i bjelokosti,³⁹ te ostatke hramova, svetišta,⁴⁰ domova i grobova. Arheolozi upozoravaju kako se ne može olako govoriti o Filistejcima kao o jednome narodu iste kulture i jezika. Filistejska je kultura proizišla iz “složenih migracijskih procesa”, naseljavanja “Narodâ s mora” na priobalje južnog Levanta i razvoja identitetâ u doticajima s drugim narodima toga ozemlja tijekom željeznog doba.⁴¹ Egipatska vrela spominju najmanje četrnaest plemena “Narodâ s mora”, od kojih je jedno “PLST” (kao i na hebrejskom), što se uglavnom prenosi u obliku “Pulasati”,⁴² kod Tomorada “Peleset”⁴³, i ono se poistovjećuje s Filistejcima. Njihovo podrijetlo i međusobna povezanost nisu jasni.⁴⁴ Jasno je da su bili osvajači, i da su vjerojatno doseljenici s egejskoga i anatolijskog područja.⁴⁵ Oni su na područje drevnoga Kanaana donijeli “grubu

³⁵ Allen H. Jones, *The Philistines and the Hearth: Their Journey to the Levant*, 343.

³⁶ Objašnjenje koje predlaže Jones (isto, 348) je da su ova dva ulomka napisana poslije onih u kojima se Filistejci povezuju s Kaftorom, u vrijeme kad su kao egipatski plaćenici iz Egipta napadali izraelske zemlje.

³⁷ Ben-Shlomo (*Philistine Cult and Religion According to Archaeological Evidence*, 176) u opsežnom članku o kultu i religiji Filistejaca objašnjava da pisanih vrela za njihovo istraživanje nema puno.

³⁸ Pronađen je, primjerice, brončani lik filistejske božice Ašdode izliven oko 1100. prije Krista (Lawrence A. Stager, *Forging an Identity: The Emergence of Ancient Israel*, 168).

³⁹ Među brončanim i željeznim predmetima su koplja, mačevi i noževi, a među predmetima od bjelokosti uz drške noža pronađeni su prstenovi, naušnice, ukrasni poklopci i kipići (Trude Dothan, *Bronze and Iron Objects with Cultic Connotations from Philistine Temple Building 350 at Ekron*, *Israel Exploration Journal*, 52 (2002.) 1, 1-27).

⁴⁰ Opsežnije o arheološkim nalazima filistejskih obrednih mjesta vidi: David Ben-Shlomo, *Philistine Cult and Religion According to Archaeological Evidence*, 175-202.

⁴¹ Aren M. Maeir, Brent Davis i Louise A. Hitchcock, *Philistine Names and Terms Once Again: A Recent Perspective*, *Journal of Eastern Mediterranean Archaeology & Heritage Studies*, 4 (2016.) 4, 321-340 itd.

⁴² Allen H. Jones, *The Philistines and the Hearth: Their Journey to the Levant*, 343, 347.

⁴³ Mladen Tomorad, *Stari Egipat. Povijest i kultura*, 234.

⁴⁴ Kathleen M. Kenyon, *Archaeology in the Holy Land*, 223.

⁴⁵ Dio predmeta pronađenih arheološkim iskapanjima na području Ekrona, Ašdoda i Aškelona povezuje filistejsku kulturu s egejskom i mikenskom (David

barbarsku energiju sa sjevera i egzotičnu kulturu mikenskog tipa”.⁴⁶ Uspirkos bogatim arheološkim nalazima, Maeir, Davis i Hitchcock nadalje navode kako su nejasni “priroda i razvoj filistejskoga pisma i jezika”.⁴⁷ Filistejski jezik nije bio semitski, dok imena pronađena tijekom iskapanja upućuju kako možda, barem djelomice, jest bio indoeuropski, no ni ta spoznaja ne pridonosi jasnoći uvida u njihov etnicitet.⁴⁸

Filistejsko se ime u hebrejskoj Bibliji spominje više od 280 puta. Kronološki⁴⁹ posljednji biblijski spomeni nalaze se u knjigama proroka Ezekiel (24,16), Amosa (9,7), Obadije (1,19) i Sefanije (2,5) koje su pisane u vrijeme babilonskog sužanjstva, te u Knjizi proroka Zaharije (9,6), jedinoga biblijskog pisca poslijeegzilskog razdoblja koji spominje Filistejce ili Filisteju.⁵⁰ Zaharija usto Filistejce spominje kao narod koji će “pripasti Bogu našem” (Zah 9,7), što je rijedak primjer starozavjetnog spomena Filistejaca koji nije neprijateljski.⁵¹ Toponim “Filisteja” (תַּשְׁלִישִׁי ili תַּשְׁלִישִׁי) u hebrejskoj se Bibliji spominje osam puta. Prvi se put spominje u Knjizi Izlaska (15,14), potom četiri puta u Psalmima (60,8; 83,7; 87,4; 108,9), dva puta u Knjizi proroka Izaije (14,29 i 14,31) i jednom u Knjizi proroka Joela (3,4).

2.2. Izgovor imena prema hebrejskim, egipatskim i grčkim vrelima

Izgovor prvoga slova imenica *plešet* i *plištim* kao “p” u skladu je s tradicionalnim čitanjem hebrejske Biblije, pri čemu valja imati na umu kako se hebrejsko slovo *pe* (פ) može čitati kao “p” i kao “f”. U masoretskom tekstu unutar slova פ dodana je točka (פּ), što je dijakritički znak kojim se označava zvuk “p”. Izvorni hebrejski tekst ne

Ben-Shlomo, *Philistine Cult and Religion According to Archaeological Evidence*, 185-188).

⁴⁶ William Foxwell Albright, *From the Stone Age to Christianity: Monotheism and the Historical Process*, Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1940., 219.

⁴⁷ Aren M. Maeir, Brent Davis i Louise A. Hitchcock, *Philistine Names and Terms Once Again*, 327.

⁴⁸ Isto, 332.

⁴⁹ Odnosi se na kronologiju zbivanja opisanih u Bibliji. Raspored knjiga u hebrejskoj Bibliji nije istovjetan rasporedu u kršćanskom Starom zavjetu.

⁵⁰ Zaharija na početku knjige navodi kako piše druge godine vladavine perzijskoga kralja Darija, odnosno 520. prije Krista. Prorok Joel spominje Filisteju, ali je datiranje njegove knjige sporno.

⁵¹ Robert P. Gordon, *The Ideological Foe: The Philistines in the Old Testament*, u: *Biblical and Near Eastern Essays: Studies in Honour of Kevin J. Cathcart*, ur. Carmel McCarthy i John F. Healey, New York, T&T Clark International, 2004., 33.

sadrži dijakritičke znakove (*nikud*) što se, primjerice, može vidjeti u svetopisamskim ulomcima pronađenima u kumranskim spiljama. Zbog toga se ne može sa sigurnošću znati kako se to slovo izgovaralo u vrijeme kad je nastajao dio biblijskog teksta u kojemu se spominju *plešet* i *plištim*. Prema egipatskim vrelima prvo se slovo čita kao “p”⁵², što je sukladno kasnijim izvorima, asirskima iz 8. stoljeća prije Krista gdje se bilježi oblik “Palastu”⁵³ te grčkima iz 5. stoljeća prije Krista, u kojima se pojavljuje Παλαιστίνη (*Palaistíni*). Iz tog je grčkog oblika poslije nastao latinizirani naziv *Palaestina*. Glas “f” na početku riječi pak prvi je put zabilježen u Septuaginti, u kojoj je riječ “Filistejci” na nekoliko mjesta preslovljena u obliku Φυλιστιείμ.⁵⁴

2.3. Etimološko značenje riječi

U hebrejskom se jeziku riječi uglavnom oblikuju oko korijena koji se sastoji od tri suglasnika. Etimologija naziva Filisteja i Filistejci, izgledno je, dolazi od korijena p-l-š (פ-ל-ש) koji označava prodor, najezdu, osvajanje ili invaziju.⁵⁵ Takvo ili slično razumijevanje riječi na umu su, čini se, imali prevoditelji Septuaginte, u kojoj se hebrejski naziv *plištim* najčešće⁵⁶, osobito nakon Šestoknjizja⁵⁷, prevodi kao ἀλλόφυλοι (*alofiloí*) odnosno “stranci” ili “narod druge loze”⁵⁸

⁵² Othniel Margalith, Where Did the Philistines Come From?, *Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft*, 107 (1995.) 1, 103.

⁵³ Albert Kirk Grayson, *Assyrian Rulers of the Early First Millennium BC II (858-745 BC)*, Toronto, University of Toronto Press, 1996., 213; Hayim Tadmor, The Historical Inscriptions of Adad-Nirari III, *Iraq*, 35 (1973.) 2, 148-149.

⁵⁴ Othniel Margalith, *Where Did the Philistines Come From?*, 102-103. Postoji dvojba je li izvorni oblik Φυλιστιείμ ili Φυλιστιμ (Larry Perkins, What's in a Name? Proper Names in Greek Exodus, *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period*, 41 (2010.) 4, 466). Wevers (John William Wevers, *Notes on the Greek Text of Exodus*, Atlanta, Society of Biblical Literature, Scholars Press, 1990., 203-204) objašnjava da je oblik Φυλιστιμ uobičajen, ali nudi pretpostavku da je izvorni oblik bio Φυλιστιείμ.

⁵⁵ Ernest Klein, *A Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language for Readers of English*, Jerusalem, Carta Jerusalem, The University of Haifa, 1987., 512; Avraham Even-Šošān, Moše Azar i Ilana Šamir, ur., מלון אבן-שושן המרכז (Priručni rječnik Even-Šošān), Or Yehuda, Kinneret Zmora-Bitan Dvir, 2004., 775.

⁵⁶ Daniel R. Schwartz, *1 Maccabees: A New Translation with Introduction and Commentary*, New Haven, Yale University Press, 2022., 42.

⁵⁷ Robert P. Gordon, *The Ideological Foe: The Philistines in the Old Testament*, 33.

⁵⁸ Robert Drews, *Canaanites and Philistines*, 51. Prema Grčko-hrvatskom rječniku ἀλλόφυλος znači: “tuđega naroda, tuđ, inozeman” (Oton Gorski, Niko Majnarić i Milivoj Sironić, ur., *Grčko-hrvatski rječnik na osnovi Žepić-Krkluševa rječnika. X. izdanje*, Zareb, Školska knjiga, 2022., 20).

što se može smatrati pogrdnim.⁵⁹ Značenje riječi upućuje na mogućnost kako *plištim* nisu imenovali sami sebe, nego da ih je "osvajaćima" nazvao netko od naroda čija su područje osvajali, primjerice Hebreji, Hetiti ili Egipćani.⁶⁰ Margalith smatra kako su Egipćani ime *plištim* čuli od samih Filistejaca.⁶¹ Postoji stanovita mogućnost da je iz istoga korijena riječi nastao i naziv Falaša, koji se koristi za etiopske Židove. Ono se u amharskomu jeziku odnosi na došljake ili doseljenike pa ga etiopski Židovi smatraju pogrdnim,⁶² te sebe radije nazivaju Beta Izrael, a u Izraelu samo etiopskim Židovima.

Svetopisamski opis Filistejaca u skladu je s takvim etimološkim podrijetlom riječi. Opisani su kao jedan od najnasrtljivijih i najopasnijih naroda s kojima su Izraelci došli u dodir po naseljavanju Kanaana.⁶³ Filistejski vojni pohodi nerijetko su završavali duboko u područjima Izraelovih plemena, daleko od priobalja koje su poglavito naseljavali. Prije Davidove vladavine nad Izraelom, u vrijeme sudaca i početkom uspostave monarhije, posjedovali su napredniju vojnu opremu nego Izraelci, željezna kola i željezne mačeve, te su Izraelcima zadali niz teških vojnih poraza. Nakon jednoga takvog poraza Izraelcima su oteli najvažniji obredni predmet, Kovčeg saveza (1 Sam 4,4-11), što nije zabilježeno da je ikada ikome drugome pošlo za rukom.⁶⁴ U kasnijem pohodu daleko prema sjeveroistoku, na gori Gilboi koja se nalazi gotovo 100 kilometara sjeverno od Jeruzalema, ubili su prvoga izraelskog kralja Šaula i trojicu njegovih sinova (1 Sam 31,2-6).

⁵⁹ Othniel Margalith, *Where Did the Philistines Come From?*, 103.

⁶⁰ Jezik Egipćana i Hetita nije bio semitski, ali je postojala jezična interakcija između susjednih naroda. Hetiti su nastanjivali područje Anatolije pa je moguće da su oni prije Egipćana i Hebreja došli u dodir s Filistejcima.

⁶¹ Othniel Margalith, *Where Did the Philistines Come From?*, 103.

⁶² Tudor Parfitt, *The Connection between the Falashas and the Land of Israel*, u: *Pillars of Smoke and Fire: The Holy Land in History and Thought*, ur. Moshe Sharon, Johannesburg, Southern Book Publishers, 1988., 105.

⁶³ Spomen Filistejaca u vrijeme Patrijarhâ (Post 21,32; 26,1-19 itd.) smatra se anakronizmom (Robert S. Kawashima, *Literary Analysis*, u: *The Book of Genesis: Composition, Reception, and Interpretation*, ur. Craig A. Evans, Joel N. Lohr i David L. Petersen, Leiden, Brill, 2012., 100); za drukčije mišljenje vidi: Robert P. Gordon, *The Ideological Foe: The Philistines in the Old Testament*, 24.

⁶⁴ Kovčeg saveza netragom je nestao oko vremena babilonskih osvajanja Jude i Jeruzalema, pa je moguće da su ga se domogli Babilonci (Kaldejci), ali tekst hebrejske Biblije spominje samo kaldejsku pljačku svetih obrednih predmeta iz Svetišta, ne i Kovčeg saveza. U 2 Mak 2,4-5 pak piše da je Šator i Kovčeg saveza skrio prorok Jeremija. Neki njegovi pratioci pokušali su označiti put, ali "kad je to saznao Jeremija, prekorio ih je ovako: 'Ovo mjesto bit će nepoznato sve dok Bog ponovo ne sabere svoj narod i ne smiluje mu se'" (2 Mak 2,7).

2.4. Nestanak Filistejaca

Nestanak Filistejaca predstavljao je zagonetku koja je uvelike razriješena tek modernim arheološkim iskapanjima.⁶⁵ S pozornice su povijesti kao zajednica iščeznuli u vrijeme babilonskih osvajanja toga šireg područja.⁶⁶ Filistejci su preživjeli asirska osvajanja tijekom kojih je uništeno izraelsko Sjeverno Kraljevstvo, kao i napade Egipćana i Izraelaca, poslije Judejaca. Nakon što su zaposjeli njihove zemlje potkraj 7. stoljeća prije Krista, Babilonci su na filistejsko područje, kao i na feničko i judejsko, poglavito gledali kao na pogranične zemlje prema Egiptu. Možda zbog bojazni da se Filistejci ne bi svrstali uz Egipat, Babilonci su uništili njihova uporišta. Arheološkim je iskapanjima utvrđeno vrijeme i način babilonskog uništenja Ekrona koji je dotad bio gospodarski i kulturno razvijen utvrđeni grad.⁶⁷ Babilonci su Filistejce potom, izgledno je, raselili, kao što su učinili i s Judejcima i drugim pokorenim narodima. Preostali se dio Filistejaca asimilirao. Nakon što se u vrijeme Ezre i Nehemije dio prognanih Izraelaca vratio iz Babilona u Judeju, Filistejci se u popisu okolnih naroda više ne spominju. Nehemija, pak, uz Arape, Amonce i Moapce spominje "Ašdođane" (Neh 4,1; 13,23), koristeći istu riječ אֲשְׁדֹדִים (*ašdodim*) kojom se drugdje u Bibliji opisuje jedna od pet filistejskih kneževina (Jš 13,3; 1 Sam 5,3; 5,6), ali je iz surječja jasno da Nehemija ne misli na Filistejce.

Premda su podrijetlo i nestanak Filistejaca još uvijek dijelom obilježeni nejasnoćama, razdoblje i ozemlje njihova postojanja su poznati. Prema Ben-Shlomu, "filistejska se materijalna kultura može smatrati jednim od najtipičnijih primjera posebne materijalne kulture koja se pojavljuje u ograničenom geografskom i kronološkom kontekstu."⁶⁸

2.5. Filistejci u deuterokanonskim knjigama

Filistejci i Filisteja u deuterokanonskim se i pseudoepigrafij-skim knjigama pojavljuju rijetko, i to uglavnom u referencama na svetopisamske događaje iz vremena sudaca ili Izraelskog Kraljev-

⁶⁵ Seymour Gitin, *Last Days of the Philistines*, *Archaeology*, 45 (1992.) 3, 26.

⁶⁶ Bernard Lewis, *The Middle East: A Brief History of the Last 2,000 Years*, New York, Scribner, 1995., 24.

⁶⁷ Seymour Gitin, *Last Days of the Philistines*, 26-31.

⁶⁸ David Ben-Shlomo, *Philistine Cult and Religion According to Archaeological Evidence*, 175.

stva.⁶⁹ I deuterokanonske i pseudoepigrafijske knjige nastale su tijekom poslijeegzilskoga, uglavnom grčkog razdoblja, pa je to i očekivano te upućuje na razvijen osjećaj za povijesnost među piscima toga žanra.

Spomen "filistejske zemlje" koji se doima anakronističnim, nalazi se u Prvoj knjizi o Makabejcima (3,24; 4,22; 5,66 itd.). U toj su knjizi, pisanoj pred kraj drugoga stoljeća prije Krista, opisana zbivanja u Judeji u vrijeme vladavine Antioha IV. Epifana, nakon što je oko 168. zaposjeo Jeruzalem i Hram te judejskim Židovima pokušao nametnuti helenizam, na što su Hasmonejci podignuli ustanak, istjerali Grke te zaposjeli kraljevsku i velikosvećeničku vlast u Judeji. Knjiga je izvorno napisana na hebrejskom jeziku, ali je hebrejski tekst izgubljen. Sačuvan je grčki prijevod, koji je uvršten u Septuagintu, ali ne i u hebrejsku Bibliju. Sukladno već spomenutomu uobičajenom prevođenju filistejskog imena s hebrejskoga na grčki u Septuaginti, u Prvoj se knjizi o Makabejcima koristi riječ za stranca ἄλλόφυλοι.⁷⁰ Premda se na nekoliko mjesta spominje filistejska zemlja, Filistejci se u Prvoj knjizi o Makabejcima uopće ne spominju, osim u surječju davnih pobjeda kralja Davida nad njima.⁷¹ Da se u toj knjizi spominje zemlja, ali ne i narod, do sad nije privlačilo osobitu znanstvenu pozornost.⁷² Nejasnoća zemljopisnih pojmova vidljiva je iz dijela gdje je opisano kako je grčka vojska udarila na vojsku Jude Makabeja. U hrvatskom prijevodu piše kako je ta vojska pristigla "iz Sirije i drugih zemalja" (3,41). U engleskom prijevodu iz 1913. piše "iz Sirije i zemlje Filistejaca"⁷³, a u Goldsteinovu prije-

⁶⁹ U deuterokanonskim knjigama ime se javlja u Knjizi Sirahovoj i u Prvoj knjizi o Makabejcima, a u pseudoepigrafiji u Četvrtoj knjizi o Ezri 1,21 (James H. Charlesworth, ur., *The Old Testament Pseudepigrapha Volume 1*, New York, Doubleday, 1983., 525), Knjizi Jubileja 24,8-30 (James H. Charlesworth, ur., *The Old Testament Pseudepigrapha Volume 2*, New York, Doubleday, 1985., 103-104), Pseudo-Filonu 25,1; 65,2 (isto, 334, 377), Četvrtoj knjizi o Makabejcima 3,7 (isto, 547) itd.

⁷⁰ Jonathan A. Goldstein, *I Maccabees: A New Translation with Introduction and Commentary*, New York, Doubleday & Company, 1976., 260; Daniel R. Schwartz, *I Maccabees*, 40.

⁷¹ 1 Mak 4,30.

⁷² Michał Marciak, Persecuted or Persecutors? The Maccabean-Idumean Conflict in the Light of the First and Second Books of the Maccabees, *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins*, 136 (2020.) 1, 52. Marciak ovdje upozorava kako pisac Prve knjige o Makabejcima rabi toponime, ali ne i etnonime kako glede Filisteje i Filistejaca, tako i Idumeje i Idumejaca. No Idumejci su, za razliku od Filistejaca, postojali u vrijeme nastanka Prve knjige o Makabejcima (primjerice, Herod Veliki bio je idumejskog podrijetla).

⁷³ Robert Henry Charles, ur., *The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament. Volume I, Apocrypha*, Oxford, Clarendon Press, 1913., 78.

vodu "iz Idumeje i zemlje Filistejaca".⁷⁴ Goldstein objašnjava kako u svakom grčkom izvorniku piše "Sirija", ali je iz surječja jasno da se ne može raditi o Siriji, nego o Idumeji,⁷⁵ što potvrđuje i Schwartz⁷⁶. I Charles i Goldstein uz riječ "Filistejci" dodaju uputu na pojašnjenje. U usporednom pregledu Prve i Druge knjige o Makabejcima Charles piše kako je, prema 1 Mak 5,63-68, Juda Makabej "porazio Edomce i Filistejce"⁷⁷, premda se u izvorniku Filistejci ne spominju.

Pristup uporabi imena zemlje Filistejaca u grčkom izvorniku i prijevodima otkriva neke jezične, historiografske, a iz današnjega očista i političke zanimljivosti. Ponajprije, pisac Prve knjige o Makabejcima pazi na kronologiju i ne spominje Filistejce, nego samo zemlju nazvanu po njima. Slično je dio hrvatskih zemalja u vrijeme Napoleonove vlasti nazvan Ilirskim pokrajinama prema drevnom Iliriku, ali je bilo jasno kako u njima nema Ilira; tek se u smislu nositelja kulturnih, preporoditeljskih i političkih ideja poslije javljaju "ilirci". Goldstein ipak smatra kako nije nezamislivo da je dio stanovnika Gaze, Aškelona i Ašdoda u vrijeme ratova Jude Makabeja sebe nazivao Filistejcima premda je "malo njih vuklo podrijetlo od izvornih Filistejaca"⁷⁸. No njegova pretpostavka da su stanovnici tih gradova sebe nazivali Filistejcima, nije održiva. Pisac Prve knjige o Makabejcima usrdno se trudio Hasmonejce prikazati kao sljednike svetopisamskih junaka iz Davidove loze, koji su vojno poražavali Izraelove neprijatelje, a potom rušili njihove poganske žrtvenike. Da je u vrijeme hasmonejskih ratova na području zemlje Filistejaca postojala ikakva skupina koja je sebe nazivala Filistejcima, pisac ne bi propustio spomenuti ih, jer bi njihov poraz od ruke Hasmonejaca (Makabejaca) imao golemu simboličku i promidžbenu vrijednost. Na koncu, Goldsteinovo uočavanje kako se u navedenom retku ne može raditi o Sirijcima, nego o Idumejcima, što otkriva njegovu pedantnost glede kronologije i konteksta do razine da je voljan u prijevodu zamijeniti izvornu riječ "Sirija" riječju "Idumeja", nakon čega olako rabi filistejsko ime koje se u izvorniku uopće ne pojavljuje, doima se kao ozbiljna nedosljednost. Ali ona to nije. Riječ je o beznačajnoj stvari s kojom se maštovit povjesničar poigrava kao s nečim isključivo vezanim za daleku prošlost, čemu se zbog oskudnosti vrela može pristupiti kreativno spekulativno. Neopterećena,

⁷⁴ Jonathan A. Goldstein, *I Maccabees*, 256.

⁷⁵ Isto, 260.

⁷⁶ Daniel R. Schwartz, *I Maccabees*, 39.

⁷⁷ Robert Henry Charles, ur., *Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament, Vol. 1, Apocrypha*, 127.

⁷⁸ Jonathan A. Goldstein, *I Maccabees*, 260.

gotovo nemarna uporaba filistejskog imena otkriva nepostojanje ikakva političkog prizvuka u vrijeme kad je Goldsteinova studija objavljena. Danas pak, kad u kontekstu političkih nadmetanja maglovito izranja i predodžba o drevnosti palestinstva,⁷⁹ čitatelj se lako može naći u čudu pred prazninom i tišinom o toj temi, u literaturi staroj tek pola stoljeća.

2.6. Povijest grčko-rimskoga imena

Prvi poznati grčki spomen imena Palestina (Παλαιστίνη) nalazi se u Herodotovu djelu iz 5. stoljeća prije Krista. Herodot piše o "sirijskoj Palestini"⁸⁰ koja se nalazi između Fenicije i Egipta, i to je najstariji poznati spomen Palestine u obliku koji se pojavljuje u grčkih i latinskih pisaca,⁸¹ u smislu naziva za područje zemlje Izraelove.⁸² Jasno je da Herodot piše o području naseljeno Židovima, a ne o Filistejcima, jer osim opisa područja iz kojeg proizlazi da se odnosi na krajeve puno šire od povijesne Filisteje, Herodot piše i da se "Sirijci u Palestini" obrezuju,⁸³ što je točno za Židove, ali ne i

⁷⁹ Samih K. Farsoun, *Culture and Customs of the Palestinians*, 4; Jacob Lassner i S. Ilan Troen, *Jews and Muslims in the Arab World*, 240-245; Rashid Khalidi, *Palestinian Identity*, 253; Nur Masalha, *The concept of Palestine*, 143-202; Nur Masalha, *Palestine: A Four Thousand Year History*, London, Zed Books, 2018., 385; Megan Gannon, When Ancient DNA Gets Politicized: What responsibility do archaeologists have when their research about prehistoric finds is appropriated to make 21st-century arguments about ethnicity?, *Smithsonian Magazine*, 12. srpnja 2019. (dostupno na: <https://www.smithsonianmag.com/history/when-ancient-dna-gets-politicized-180972639>); S. Ilan Troen, *Israel/Palestine in World Religions*, 88.

⁸⁰ Herodot, *Povijest*, Zagreb, Matica hrvatska, 2007 99. Navodi su preuzeti iz hrvatskoga prijevoda u kojem se Palestina javlja kao imenica, premda je u izvorniku uvijek riječ o pridjevu (Giuliano Bonfante, *Who Were the Philistines*, 252).

⁸¹ Bernard Lewis, *Palestine: On the History and Geography of a Name*, 1; Louis H. Feldman, *Some Observations on the Name of Palestine*, 2.

⁸² Abraham J. Braver i Shimon Gibson, *Palestine*, 581; Herodot, *Povijest*, 99 (1, 105), 200 (2, 104) i 246 (3,5), gdje Herodot piše "palestinska Sirija" (Benjamin M. Sullivan, In the Shadow of Phoenicia: North Syria and 'Palestinian Syria' in Herodotus, *The Journal of Hellenic Studies*, 138 (2018.) 67-79) te pojašnjava o kojem je području riječ. Vidi i David M. Jacobson, Palestine and Israel, *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, (1999.) 313, 65-66; David Jacobson, When Palestine meant Israel, *Biblical Archaeology Review*, 27 (2001.) 3, 42-47; Adalbert Rebić, ur., *Opći religijski leksikon*, Zagreb, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2002., 679 itd.

⁸³ Herodot, *Povijest*, 200.

za Filistejce, koji su bili neobrezani.⁸⁴ Svaki je Herodotov spomen Palestine u obliku pridjeva.⁸⁵

Sljedeći se poznati spomen Palestine nalazi u Aristotelovu djelu *Meteorologika*, u dijelu u kojemu autor obrazlaže slanost mora te kao primjer navodi Mrtvo more: "Ako su [istinite] priče, koje govore o takovom jezeru u Palestini, u kojem se ne potapaju, već se drži na površini bačeni onamo sputanima čovjek ili tovarna životinja, tada bi i to bilo, možda, dokazom onoga što smo rekli."⁸⁶ Ovo je jedini poznati Aristotelov spomen Palestine,⁸⁷ koji to ime koristi "u širem smislu, kao što ga je, čini se, donekle nejasno, koristio Herodot"⁸⁸. Sljedeći grčki spomen Palestine datira iz 2. stoljeća prije Krista, iz djela Polemona Atenskog⁸⁹ i Polibija⁹⁰. Helenizirani Židov Filon Aleksandrijski (oko 25. g. prije Krista – oko 50. g. poslije Krista) u nekoliko djela spominje Palestinu. U djelu *O Abrahamu*, piše da je "Zemlja Sodomljana područje zemlje Kanaana, koju su Sirijci poslije prozvali Palestinom."⁹¹ Drugdje Filon navodi kako Palestina i Sirija nisu mudrosne pustoši, jer ondje žive Eseni.⁹² Josip Flavije (oko 37. – 100. g. poslije Krista) spominje Palestinu u djelu *Protiv Apiona*, gdje navodi odlomak iz Herodota, ali ga potom tumači, iz čega se dade

⁸⁴ Flavije u djelu *Protiv Apiona* 1,169 navodi ovaj dio Herodotove povijesti kad piše: "Dakle, rekao je da se obrezuju Sirijci u Palestini. No od stanovnika Palestine to čine jedino Židovi. Znajući, naravno, za to, očito je govorio o njima" (Josip Flavije, *Protiv Apiona i Josipov život*, Zagreb, Židovska vjerska zajednica Bet Israel, 2011., 51). Da su Filistejci bili neobrezani, poznato je iz svetopisamskih knjiga (Sudci 14,3; 1 Sam 17,26, 17,36; 2 Sam 1,20; 1 Ljet 10,1-4).

⁸⁵ Giuliano Bonfante, *Who Were the Philistines*, 252.

⁸⁶ Aristotel, *Aristotelova Meteorologika*, Zagreb, Demetra, 2021., 55.

⁸⁷ Elkan Nathan Adler, Aristotle and the Jews, *Revue des études juives*, 82 (1926.) 163-164, 93.

⁸⁸ Menahem Stern, *Greek and Latin Authors on Jews and Judaism, Volume One. From Herodotus to Plutarch*, Jerusalem, The Israel Academy of Sciences and Humanities, 1976., 6.

⁸⁹ Isto, 103

⁹⁰ Louis H. Feldman, *Some Observations on the Name of Palestine*, 6-7.

⁹¹ Filon, *O Abrahamu*, 133 (Philo, *The Works of Philo: Complete and Unabridged New Updated Edition, Translated by C.D. Yonge*, Peabody, Hendrickson Publishers, 2008., 422).

⁹² Filon, *Svaki je dobar čovjek slobodan*, 75 (isto, 689). Ovo je zanimljiv opis jer eseni nisu živjeli u doba Filistejaca, a nije ih – koliko je poznato – bilo na područjima Filisteje (sredozemnog priobalja), nego istočnije, uz zapadnu obalu Mrtvog mora. Na trećem mjestu gdje Filon spominje Palestinu riječ je o ulasku Izraelaca u Kanaan (*O Mojsijevu životu* 1, 136), a na četvrtom u priči o Tamari (*O vrlinama*, 221).

pretpostaviti kako značenje toga toponima nije bilo općepoznato,⁹³ kao i na par mjesta u *Židovskim starinama*.⁹⁴ Gaj Plinije Sekundo Stariji (23. – 79. g. poslije Krista) spominje Palestinu u *Prirodoslovlju* (*Naturalis historia*), ali je odvaja od okolnih područja Idumeje, Sirije, Samarije, Judeje, Fenicije, Celesirije i drugih krajeva,⁹⁵ slično kao i Plutarh (oko 46. – 125. g. poslije Krista).⁹⁶ Ipak, uporaba je toga naziva rijetka prije 135. g. poslije Krista. Masalha netočno piše kako su ime Palestina “često koristili najvažniji drevni grčki povjesničari, pisci, filozofi i znanstvenici”⁹⁷. Prilog “često” neprimjeren je za nekoliko spomena kod Herodota i jedan kod Aristotela, a potom dva stoljeća kasnije u Polemonu i Polibiju. Još je neprimjereniji pridjev “najvažniji”, jer Palestinu ne spominju, primjerice, Homer, Ksenofan, Pitagora, Heraklit, Sokrat, Platon, Demokrit, Epikur, Teofrast ili Zenon.⁹⁸ Zapravo se može ustvrditi kako golema većina “najvažnijih drevnih grčkih povjesničara, pisaca, filozofa i znanstvenika” Palestinu niti spominje niti je izgledno za nju uopće čula. Ne spominju je ni autori kršćanskih svetopisamskih knjiga, premda te knjige obiluju zemljopisnim imenima. Oni pišu o Judeji (Mt 19,1; Mk 13,14; Lk 23,5; Dj 1,8; Rim 15,31 itd.), zemlji izraelskoj (Mt 2,20-21),

⁹³ *Protiv Apiona* 1, 169 (Josip Flavije, *Protiv Apiona i Josipov život*, 51). Flavije je pazio na kronologiju, pa na mjestu gdje opisuje izraelsko osvajanje Kanaana navodi kako je riječ o “sadašnjoj Judeji”. O pogrješkama i nemarno napisanim dijelovima vidi: Boris Havel, *Život Josipa Flavija i pitanje pouzdanosti njegovih djela, Kairós: evandeoski teološki časopis*, 17 (2023.) 2, 111-140.

⁹⁴ U uvodu *Židovskih starina* Flavije piše kako Grci nazivaju Palestinom zemlju “od Gaze do Egipta” što su je nastanjivali Filistejci i još sedam “sinova Mesraimovih” (*Židovske starine* 1,136). Palestina se spominje i u zadnjem poglavlju (20,259), gdje se Flavije kratko osvrće na to kako je u knjizi opisao ono “što je pogodilo Židove u Egiptu, Siriji i Palestini, što smo pretrpjeli od Asiraca i Babilonaca, te koje su nam sve nevolje zadali Perzijanci i Makedonci, a nakon njih Rimljani”. Na svim drugim mjestima Flavije koristi toponim Judeja.

⁹⁵ Pliny, *Natural History With an English Translation in Ten Volumes. Volume II, Libri III-VII*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1961., 270-273, 280-281, 438-439 (5,13-14; 6,31). Plinije (*Natural History With an English Translation in Ten Volumes. Volume IV, Libri XII-XVI*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1960., 58-59) također spominje “Palaestinen Syriam” (12,40), ali Jeruzalem smješta u Judeju te ga naziva “daleko najglasovitijim gradom Istoka a ne samo Judeje” (Pliny, *Natural History*, Vol. 2, 274-275, 5,15).

⁹⁶ Pompej 45,2 u: Plutarh, *Usporedni životopisi II*, Zagreb, August Cesarec, 1988., 375.

⁹⁷ Nur Masalha, *The concept of Palestine*, 160.

⁹⁸ U onome što se doima kao kreativan pokušaj da se doskoči ovoj praznini u grčkim vrelima glede spomena palestinskog imena, Jacobson (David M. Jacobson, *Palestine and Israel*, 66) piše kako se u kasnijim helenističkim vrelima područje Svete zemlje naziva “Sirija i Fenicija” ili samo “Sirija”, ali da “u tom surječju ‘Sirija’ može označavati kraticu za ‘palestinska Sirija’”.

Galileji, Samariji, Idumeji, Kanaanu i Siriji, te nizu drugih zemalja i pokrajina među kojima su Egipat, Azija, Grčka, Makedonija, Ahaja, Galacija i Kapadocija. Kao ni u biblijskim knjigama Staroga zavjeta, uključujući deuterokanonske knjige pisane ili sačuvane na grčkom, ime "Palestina" u Novom se zavjetu ne pojavljuje ni jednom.

2.7. Rimsko preimenovanje Judeje u Palestinu

Godine 132., za vladavine cara Hadrijana, Židovi u Judeji pokrenuli su ustanak protiv rimske vlasti. Za razliku od prethodnih pobuna, od kojih je najpoznatiji Prvi židovski ustanak 67. – 73. poslije Krista, tijekom kojega je uništen Drugi hram, ovu je predvodio jedan vođa, Šimon Bar Kohba, kojega su mnogi Židovi onoga doba smatrali mesijom. Bar Kohba je uspio ujediniti judejske Židove, Rimljanima nanijeti niz teških poraza, te pune tri godine odolijevati rimskim protuudarima. Vrela o tome ustanku vrlo su oskudna,⁹⁹ ali je poznato, primjerice iz Dionove *Rimske povijesti*, da su ga Rimljani jedva ugušili uz velike gubitke. Nakon sloma Prvoga židovskog ustanka šest desetljeća ranije Rimljani su razorili ustanička uporišta, ali je većina židovskog stanovništva ostala živjeti u svojim domovima. Ovaj se put rimska srdžba izlila na gotovo sve judejske Židove. Oni koji nisu bili ubijeni i porobljeni protjerani su, čime je započelo razdoblje *galuta*, velikog progona Židova iz Judeje. Bila je to jedna od najvećih nesreća židovskoga naroda u starome vijeku, a možda i najveća u židovskoj povijesti do Holokausta. Zbog nje je došlo do temeljite promjene u židovskoj teološko-političkoj misli i prestanka židovskih ustaničkih pokreta čiji bi cilj bila obnova židovske vlasti u Judeji.¹⁰⁰ U to je vrijeme, kako bi "raskinuo povezanost između buntovnih Židova i njihove zemlje"¹⁰¹, Hadrijan Judeju preimenovala u Palestinu (*Palaestina*), a Jeruzalem u *Aeliju Capitolinu*. "Palestina" je postalo službeno ime kojim se otad šire područje Judeje nazivalo u rimskim dokumentima i u drugim spisima, premda se i ime "Judeja" zadržalo još neko vrijeme.¹⁰² Naziv

⁹⁹ Boris Havel, Bar Kohba i Drugi židovski ustanak. Povijesni izvori: rimski, židovski, kršćanski i arheološki, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 74 (2019.) 4, 479-499.

¹⁰⁰ Boris Havel, Aspekti razvoja židovske političke mesijanske misli nakon Bar Kohbina ustanka, *Obnovljeni život: časopis za filozofiju i religijske znanosti*, 75 (2020.) 2, 215-227.

¹⁰¹ S. Ilan Troen, Israeli Views of the Land of Israel/Palestine, *Israel Studies*, 18 (2013.) 2, 101.

¹⁰² Louis H. Feldman, *Some Observations on the Name of Palestine*, 17-19.

“Palestina” s vremenom se uvriježio i u kršćanskim vjerskim, historografskim, zemljopisnim, kulturnim i znanstvenim spisima.¹⁰³ U Vulgati se još uvijek ne spominje “Palaestina”, nego *Philisthea* (Iz 14,29), *terra Philisthinorum* (Sef 2,5) itd.¹⁰⁴ Stone objašnjava kako se to ime “stoljećima (možda tisućljećima) prije 1917. nije odnosilo na određen politički, demografski, kulturni ili teritorijalni entitet.”¹⁰⁵ Jedino među Židovima ime “Palestina” nikad nije istisnulo hebrejski naziv “zemlja Izraelova”¹⁰⁶. Slijedom toga i u današnjem se hebrejskom jeziku rijetko čuje toponim “Palestina”, premda su etnonim “Palestinac” i pridjev “palestinski” uobičajeni. S druge strane, Feldman uočava kako se pojam “Palestinac kao imenica uopće ne spominje u antičko doba”¹⁰⁷.

¹⁰³ Popović navodi sljedeće: “U kršćanskoj i franjevačkoj tradiciji za teritorij biblijskog Izraela uobičajen je naziv ‘Sveta zemlja’. Prednost je naziva ‘Sveta zemlja’ što u prvi plan stavlja religioznu važnost prostora, dok suvremeni naziv ‘Palestina’ i ‘Izrael’ označavaju dvije različite političke stvarnosti na prostoru biblijskog Izraela” (Anto Popović, *Novozavjetno vrijeme. Povijesno-političko i religiozno kulturno okruženje*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2007., 30). Autor u knjizi ipak Svetu zemlju često naziva još i Palestinom, ali ne i Izraelom. Rebić piše: “*Palestina* je grčki naziv za zemlju koju mi kršćani zovemo *Sveta zemlja*” (Adalbert Rebić, *Vodič po Svetoj zemlji*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2010., 26). Fra Miro Modrić u pojmovniku piše “Palestina, povijesna pokrajina na istočnoj obali Sredozemnog mora, s objiju strana rijeke Jordana” (fra Miroslav Modrić, *Sveta zemlja Isusova domovina. Studijski vodič*, Split, Verbum, 2013., 681). Palestinu je Svetom zemljom (*Terra Sancta*) prvi nazvao papa Urban II. godine 1095. u surječju poziva upućena kršćanima na križarski rat (Solomon Zeitlin, *Jewish Rights in Eretz Israel (Palestine)*, *The Jewish Quarterly Review*, 52 (1961.) 1, 15), ali se ta sintagma (עֵרֶץ פְּלִשְׁתִּים) nalazi već u Starom zavjetu (Zah 2,12; u hrvatskom prijevodu 2,16).

¹⁰⁴ Vidi i: Bernard Lewis, *Palestine: On the History and Geography of a Name*, 1, podrubnica 1. Margalith uočava kako se i u Vulgati za Filistejce uglavnom koristi riječ za strance, preuzeta iz Septuaginte (Othniel Margalith, *Where Did the Philistines Come From?*, 103). U *Općem religijskom leksikonu* pak piše: “latinizirani oblik grčkog imena P. [Palestina] prihvatio je prijevod *Biblije* → *Vulgata*...” (Adalbert Rebić, ur., *Opći religijski leksikon*, 679).

¹⁰⁵ Julius Stone, *Israel and Palestine: Assault on the Law of Nations*, Baltimore and London, The John Hopkins University Press, 1981., 10.

¹⁰⁶ Solomon Zeitlin, *Jewish Rights in Eretz Israel*, 22.

¹⁰⁷ Louis H. Feldman, *Some Observations on the Name of Palestine*, 14.

3. HEBREJSKA JEZIKOSLOVNA DVOJBA

3.1. Uvod: nova midraška riječ

U midrašu *Berešit raba* (90,6) koji je nastao u Palestini u 4. stoljeću poslije Krista ili nešto kasnije, javlja se palestinsko ime preslovljeno kao פִּלֶסְטִינִי (*falastini*). Zabilježeno je u opisu gladi što je, sukladno proroštvu iz Knjige Postanka 41,36, zavladała u “tri zemlje: Feniciji, Arabiji i Palestini” (בְּשֵׁלֶשׁ אֲרָצוֹת, בְּפִנְקִיָּא וּבְעַרְבֵיָּא וּבְפִלֶסְטִינִי). To je prvi poznati spomen Palestine u rabinskoj književnosti¹⁰⁸. Ime je preuzeto iz njegova grčko-latinskog oblika, i zaobilazi hebrejsku pravopisnu tradiciju, što se iščitava iz odabira slova “s” i “t” koja se u tome midraškom tekstu javljaju kao *sameh* (ס) i *tet* (ט), a ne *sin* (ש) i *tav* (ת) kao u biblijskom pisanju naziva *plešet* (פִּלְשֵׁת). Piscii midraša uveli su takav oblik pisanja jer se radilo o stranoj, nehebrejskoj riječi. Tisućljeće i pol proći će prije nego što pisanje tih dvaju slova postane predmet političke rasprave.

3.2. Mandatno razdoblje

U vrijeme britanske mandatne uprave nad Palestinom pojavila se potreba za pisanjem imena zemlje na engleskom, hebrejskom i arapskom pismu u spisima, na novčanicama, kovanicama, putovnicama, potvrdama o državljanstvu itd. Engleski naziv *Palestine* u službenoj je uporabi bio od 1902., kada je u Londonu pod nazivom *Anglo-Palestine Company*¹⁰⁹ osnovana podružnica zaklade za financiranje židovskog naseljavanja Palestine, čiji su utemeljitelji bili prvaci cionizma uključujući Herzla. Nakon što je Velika Britanija osvojila palestinska područja 1917. i nekoliko godina poslije odlukom Lige naroda ondje uspostavila mandatnu upravu, uz engleski naziv *Palestine* hebrejski je bio פִּלְשְׁתִּינָה (*palestina*) nakon čega je u zagradi slijedila pokrata אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל koja se odnosi na אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (*erec israel*)¹¹⁰,

¹⁰⁸ Isto, 13. U kasnijemu midraškom spisu *Bamidbar raba* 8 nalazi se riječ פִּלְסְטוֹן (*plaston*) koja se koristi u smislu “izmišljeno”, “krivotvoreno” ili “prijevarno” (וְהָיָה אֲמוֹת הָעוֹלָם אוֹמְרִים תּוֹרַתְךָ שֶׁל אֱלֹהֵי פִלְסְטוֹן הִיא) istoga korijena, ali ona dolazi od grčke riječi *πλαστόν* (od koje je nastala riječ “plastika”) i te se dvije riječi (*palestini* i *plaston*) ne povezuju.

¹⁰⁹ Na sjednici Akademije za hebrejski jezik na temelju ovoga podatka jedan je od sudionika opovrgnuo da je naziv פִּלְשְׁתִּינָה (podrobnije o ovome pravopisu bit će riječi dalje u članku) postojao tek od vremena britanske mandatne uprave (Zapisnik sa 224. sjednice održane 29. 5. 1995., str. 317 (dostupno na: <http://hebrew-academy.org.il/wp-content/uploads/meeting224.pdf>).

¹¹⁰ Riječ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל transkribirana je u obliku “*israel*” premda je oblik “*jisrael*” točniji i dosljedniji načelima transkripcije (ne nužno i transliteracije) u ovome članku.

odnosno hebrejsku sintagmu "zemlja Izrael". Mandatna Palestina se na hebrejskom zvala פלשתינה המנדטורית (*palestina hamandatorit*). Oda-bir slova *sin* (ש) za "s" i *tav* (ת) za "t" u riječi "Palestina" slijedi biblijski oblik pisanja imena Filisteje. Slijed drevnoga biblijskog imena zemlje Filistejaca i modernoga zemljopisnog pojma "Palestina" u pravopisu hebrejskoga jezika iz mandatnog razdoblja može se povezati s time što palestinsko ime, osobito iz očišta palestinskih Židova, nije odražavalo nikakvu ideološku suprotnost cionizmu. Usto je palestinskim Židovima na raspolaganju bio ograničen izbor imena za opis zajednice i političkog identiteta na engleskom jeziku prije nego što se neočekivano,¹¹¹ pred sam kraj britanske mandatne uprave nad Palestinom, pojavilo izraelsko ime.¹¹² Primjerice, u Mandatnoj su Palestini od 1925. izlazile židovske cionističke dnevne novine na engleskom jeziku pod nazivom *Palestine Bulletin*, koje su 1932. preimenovane u *Palestine Post*, a tek 1950., dvije godine nakon uspostave Države Izrael, u *Jerusalem Post*. Uz engleski naslov *Palestine Bulletin* nalazio se hebrejski prijevod *habuletin haerec-israeli* (הבולטין הארץ-ישראלי). "Prije nego što su dva nacionalizma postala konkurent-ska", objašnjava Troen, "cionisti su 'Palestina' i 'Eretz Israel' rabili naizmjenično u imenima svojih organizacija i zaglavljjima službenih dopisa."¹¹³ Doba zaoštrene konkurencije nacionalizama dove-lo je među cionistima do izbjegavanja palestinskog imena, a to se posljednjih desetljeća proširilo i na engleski jezik, usprkos višestoljetnoj tradiciji njegove uporabe. Ime "Palestina" nalazi se na nekoliko mjesta u engleskim prijevodima Biblije iz 16. i 17. stoljeća,¹¹⁴ kad se javlja sve češće, isprva poglavito u putopisima, a potom u književnosti (u Shakespeareovu *Otelu* iz 1603.), te vjerskim i historografskim tekstovima. S počecima arheoloških iskapanja u 19. stoljeću palestinsko je ime postalo sasvim uobičajeno. Posljednjih se desetljeća pak u tekstovima o povijesti, arheologiji itd. iz pera

¹¹¹ Martin Gilbert, *Israel: A History*, London, Black Swan, 2008., 187-188; Boris Havel, *Izrael – podrijetlo i nastanak naziva židovske države*, 109-112.

¹¹² Pojam ארץ ישראל (*erec israel*, odnosno Erec Izrael) uvijek je, dakako, postojao, ali najčešće ne kao politički ili ideološki, nego samo kao zemljopisni i povijesni pojam. Neke su rubne skupine u svojim nazivima rabile i samo "Izrael", uključujući jedan od židovskih vjerskih pokreta čiji je cilj bilo suzbijanje ideje cionizma.

¹¹³ S. Ilan Troen, *Israeli Views of the Land of Israel/Palestine*, 102.

¹¹⁴ U Ženevskoj Bibliji iz 1560. hebrejska je riječ *plešet* prevedena kao *Palestine* u dva psalma, 87,4 i 108,9. U Bibliji kralja Jakova (*King James Bible*) iz 1611. na nekoliko mjesta (Izl 15,14; Iz 14,29) piše *Palestina* (ne *Palestine* kao u Ženevskoj Bibliji). U susljednim engleskim prijevodima *Palestina* je zamijenjena Filistejom što je "očito pridonijelo točnosti" (Bernard Lewis, *Palestine: On the History and Geography of a Name*, 1).

cionističkih autora za područje povijesne Palestine sve češće koristi hebrejski naziv transkribiran na engleski u obliku "Eretz Israel"¹¹⁵.

3.3. Razdoblje izraelske državnosti

Nakon proglašenja Države Izrael u svibnju 1948. izvorni se oblik pisanja palestinskog imena, koji se temelji na biblijskom pravopisu, zadržao po inerciji. S izgradnjom izraelskog identiteta ime "Palestinac" Židovima više nije bilo potrebno, te je što se njih tiče ostalo vakantno. U procesu koji je trajao manje od dva desetljeća prigrlili su ga mnogi palestinski Arapi kao najvažniju oznaku svojega identiteta, dok su im ga Židovi prešutno, nemarno i nezainteresirano prepustili. S odmicanjem Židova od palestinskog identiteta i istovremenim jačanjem političkog palestinstva kao glavnoga nositelja arapskoga protucionizma, pojavila se među govornicima hebrejskog jezika potreba za preispitivanjem uvriježenoga načina pisanja palestinskog imena. No tom se pitanju nije pristupilo ciljano i sustavno, nego su različiti autori palestinsko ime pisali po volji i vlastitom shvaćanju, pridajući ili ne pridajući pozornost etimologiji, povijesti i suvremenim političkim konotacijama. To se u stano-vitoj mjeri zadržalo do danas. Povjesničar Šimon Šamir u članku iz 2005.¹¹⁶ objašnjava kako je u hebrejskim tekstovima zabilježeno čak osam načina pisanja riječi "Palestinac" od kojih je samo jedan ispravan. Na temelju pretpostavke da su jezikoslovci, ako itko, promišljali o etimologiji i konotacijama, pogledajmo koja su rješenja predlagali neki od najuglednijih stručnjaka za moderni hebrejski jezik, autori najvažnijih i najopsežnijih jednojezičnih hebrejskih rječnika te članovi izraelske Akademije za hebrejski jezik.

3.4. Rječnička neujednačenost i neodlučnost Akademije za hebrejski jezik

Izraelska Akademija za hebrejski jezik jedino je službeno tijelo za normiranje hebrejskoga jezika. Osnovana je 1953., ali pitanju standardizacije pisanja palestinskog imena Akademijini su jezikoslovci pristupili tek četrdeset godina kasnije. Prije toga – a nerijetko

¹¹⁵ Riječ je poglavito o historiografskim djelima židovskih autora. Za neke primjere vidi: Boris Havel, *Izrael: narod u danu rođen*, 42-43, osobito podrubnicu 140.

¹¹⁶ Šimon Šamir, מושב שגיא אות: איך מבלבלת התקשורת הישראלית בין פלשתינאים לפלסטינים ומדוע זה חשוב, (Ležerno sa sedam pogrješaka: kako izraelski mediji brkaju Palestine s Palestincima i zašto je to važno?), *The Seventh Eye*, 1. ožujka 2005. (dostupno na: <https://www.the7eye.org.il/27274>).

i poslije – leksikografi su ga rješavali vodeći se vlastitom logikom jer mjerodavan napatuk nije postojao. Od mogućih razloga valja izdvojiti dva. Prvi je tadašnja urgentnost stvaranja pojmova koji u starohebrejskom jeziku ne postoje. Hebrejski su jezikoslovci tradicionalno krajnje neskloni gomilanju posuđenica iz nesemitskih jezika,¹¹⁷ te je nove nazive valjalo osmišljavati pridržavajući se, po mogućnosti, načela tvorbe riječi naslijeđenih iz tradicionalnih tekstova,¹¹⁸ često *ad hoc* i žurno, kako bi se predmeti, stanja, pojave i procesi imeovali na jeziku koji je sve većem broju govornika bio materinski, službeni i jedini.¹¹⁹ Razvoj znanosti, tehnologije i društva pred jezikoslovce je gotovo svakodnevno stavljao mnoštvo novih izazova, tako da je 1970-ih rječnik modernoga hebrejskog jezika sadržavao više od 70.000 natuknica,¹²⁰ što je gotovo deset puta više od leksika hebrejske Biblije i tri puta više od natuknica u Gurovu rječniku biblijskih, mišnajskih, srednjovjekovnih i modernih hebrejskih riječi¹²¹ objavljenom samo tri desetljeća ranije. Dvojba glede pisanja palestinskog imena bila je tek jedna od mnogih. Drugi je razlog tadašnja politička nebitnost tog pitanja. Bilo bi anakronistično učtavati današnju društvenu i političku važnost palestinskog imena u prva desetljeća stvaranja modernoga hebrejskog jezika. U prvom i najpoznatijem opsežnom hebrejskom rječniku Eliezera Ben-Jehude (1858. – 1922.), koji se smatra obnoviteljem modernoga hebrej-

¹¹⁷ Jack Fellman, *The Revival of a Classical Tongue: Eliezer Ben Yehuda and the Modern Hebrew Language*, The Hague, Mouton Publishers, 1973., 82; Scott B. Saulson, *Institutionalized Language Planning: Documents and Analysis of the Revival of Hebrew*, The Hague, Mouton Publishers, 1979., 11, 38, 171-174. Prvi rječnik u koji je uvršteno "obilje posuđenica" bio je Even-Šošanov (Chaim Cohen i Yaacov Choueka, *Hebrew Lexicography*, u: *Encyclopedia of Language and Linguistics*, Volume 5, ur. Keith Brown, Amsterdam, Elsevier, 2006., 270).

¹¹⁸ Usp. Ruth A. Berman, *Productivity in the Lexicon: New-Word Formation in Modern Hebrew*, *Folia Linguistica*, 21 (1987.) 2-4, 458.

¹¹⁹ O hebrejskim terminološkim nedorečenostima i pomutnji tijekom Drugoga libanonskog rata vidi: Dalibor Vrgoč, *Postmodernizam, jezična politika i ratovanje na Bliskome istoku: odraz neoteričnoga eksperimentiranja u vojnoj terminologiji na ishod Drugoga libanonskog rata*, *Anali Hrvatskog politološkog društva*, 8 (2021.) 1, 215-232.

¹²⁰ Avraham Even-Šošan, המלון החדש בשבעה כרכים (Novi rječnik u sedam svezaka), Jeruzalem, Kirjat-sefer, 1979., 3110. U Even-Šošanovu rječniku iz 1970-ih nalazi se više od 70.000 riječi i idioma, te više od 11.000 pokrata.

¹²¹ Edward Ullendorff, *Is Biblical Hebrew a Language?*, *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, 34 (1971.) 2, 243.

skog jezika,¹²² uopće se ne spominje ni Filisteja ni Palestina.¹²³ Ne spominje se ni u Krupnikovu rječniku iz 1936.,¹²⁴ nego tek u jednojezičnim rječnicima od 1940-ih nadalje, navedenih u Brismanovu popisu najvažnijih rječnika modernoga hebrejskog jezika,¹²⁵ od kojih u ovome pregledu nedostaje samo Medanov.¹²⁶ Ovisno o godini izdanja, palestinsko je ime u tim rječnicima zabilježeno neočekivano neujednačeno.

Prema Hebrejskom rječniku Jehude Gura, čije je prvo izdanje objavljeno 1946.,¹²⁷ riječ “Palestina” najprije je navedena u pridjevnom obliku פְּלִשְׁתִּינִי (*plastini*, dijakritički se znakovi nalaze u rječniku¹²⁸) iza kojega se nalazi oblik פְּלִשְׁתִּינָה (*palestina*). Slijede oblici פְּלִשְׁתִּינָה i פְּלִשְׁתִּינָה. Sukladno abecedariju nalazi se riječ פְּלֶשֶׁת (*plešet*), objašnjena kao “ime zemlje u nizini uz obalu Sredozemnog mora [...] od koje je proizišlo ime Palestina [פְּלִשְׁתִּינָה]”. Slijedi riječ פְּלִשְׁתִּי (*plišti*) za Filistejca.¹²⁹

Alkalai u rječniku iz 1971. naziv פְּלֶשֶׁת objašnjava kao “zemlja Filistejaca (*erec plištim*) u nizini i priobalnom području zemlje Izraelove (*erec israel*)”. Ime “Palestina” prenosi u obliku koji je bio uobičajen tijekom mandatnog razdoblja (פְּלִשְׁתִּינָה) te ga tumači kao “strani

¹²² usp. Jack Fellman, *The Revival of a Classical Tongue: Eliezer Ben Yehuda and the Modern Hebrew Language*, 7.

¹²³ Nakon natuknice פֶּן שְׁלִיבֵי (Eliezer Ben-Jehuda, מילון הלשון העברית הישנה והחדשה, *Rječnik staroga i novoga hebrejskog jezika*), Jerusalem, Makor Publishing, 1908. – 1959., 4971, sv. X.), dostupno i na stranicama Nacionalne knjižnice Izraela: https://rosetta.nli.org.il/delivery/DeliveryManagerServlet?dps_pid=IE10860040. Nakon smrti Eliezera Ben-Jehude 1922. rad na rječniku nastavili su drugi jezikoslovci. Naftali Herz Tur-Sinai (1886. – 1973.) bio je glavni urednik svezaka 10-16 (Chaim Cohen i Yaacov Choueka, *Hebrew Lexicography*, 270). Pojam פְּלֶשֶׁת (*plešet*) nije uvršten jer je riječ o vlastitom imenu koje nije hebrejsko. Za ovo pojašnjenje zahvalan sam Ronit Gadiš iz Akademije za hebrejski jezik (privatni dopis elektroničkom poštom od 8. siječnja 2025.).

¹²⁴ Baruh Krupnik, מלון עברי חדש (*Novi rječnik hebrejskog jezika*), Tel-Aviv, Micpe, 1936.

¹²⁵ Shimeon Brisman, *A History and Guide to Judaic Dictionaries and Concordances. Volume Three, Part One of Jewish Research Literature*, Hoboken, Ktav Publishing House, 2000., 82-93.

¹²⁶ Meir Medan (1915. – 1989.) bio je suradnik Eliezera Ben-Jehude. Njegov rječnik *Od alefa do tava* objavljen 1973. sažet je, priručni rječnik, u kojemu je autor najviše pozornosti posvetio novim hebrejskim riječima. Taj rječnik nisam uspio pronaći kako bih ga uvrstio u ovo istraživanje.

¹²⁷ Shimeon Brisman, *A History and Guide to Judaic Dictionaries and Concordances*, 86.

¹²⁸ Sve su riječi prenesene u obliku koji se nalazi u rječniku, s dijakritičkim znakovima ili bez njih.

¹²⁹ Jehuda Gur, מלון עברי (*Hebrejski rječnik*), Tel Aviv, Dvir, 1955., 804.

nadimak za zemlju Izraelovu (*erec israel*) do osnutka države". No prije toga donosi i oblik פְּלִשְׁתִּינָה popraćen samo uputom na פְּלִשְׁתִּינָה.¹³⁰

U Knaanijevu je rječniku iz 1975. najprije objašnjen oblik פְּלִשְׁתִּינָה (*palestina*) kao "ime zemlje Izraelove [*erec israel*] na stranim jezicima". Sljedeća riječ koju Knaani bilježi je פְּלִשְׁתִּינָה i uz nju samo piše da je "kao" פְּלִשְׁתִּינָה. Dalje, sukladno abecedariju, ime "Palestina" još se nalazi u obliku פְּלִשְׁתִּינָה, פְּלִשְׁתִּינָה, פְּלִשְׁתִּינָה, te פְּלִשְׁתִּינָה i פְּלִשְׁתִּינָה i svi su navedeni kao istoznačnice. Naposljetku Knaani nudi i oblik פְּלִשְׁתִּינָה.¹³¹ Knaani dakle, kao i Gur i Alkalai, uz standardne oblike donosi i kombinacije slova *sin* (ש) i *tet* (ט), ili *sameh* (ס) i *tav* (ת). To je uvijek bilo neuobičajeno, danas se smatra netočnim, i ne nalazi se u novijim rječnicima (uobičajena je kombinacija ת-ש ili ט-ס). Knaani je u Uvodu najavio da će prenijeti svaku riječ koju zabilježi u uporabi jer leksikograf nije arbitar onoga što je dopušteno uvrstiti u rječnik i onoga što nije. Donosi i neka, za rječnik, nekonvencionalna objašnjenja palestinskog imena kao što su: "deportacija palestinskih Arapa iz njihovih domova" i "nezakonita okupacija Palestine" (uz oblik פְּלִשְׁתִּינָה na str. 4697). Naziv פְּלִשֶׁת (*plešet*) objašnjava slično kao Gur, ali bez povezivanja s imenom Palestine. Brisman objašnjava kako je Knaani u svoj golemi rječnik, koji u završnoj inačici ima 18 svezaka, uvrstio "neograničen broj riječi, bez ikakvih etimoloških objašnjenja, iz različitih razdoblja hebrejskog jezika. Među njima su i one koje je kakav pjesnik ili pisac spomenuo samo jedanput."¹³²

U Even-Šošanovu rječniku, po mnogima najutjecajnijemu rječniku modernoga hebrejskog jezika, u izdanju iz 1979.,¹³³ palestinskog imena u obliku koji sadrži *sameh* (ס) i *tet* (ט) uopće nema u rječničkom abecedariju. Tek iza riječi פְּלִשְׁתִּינָה taj se oblik nalazi kao objasnidbeni, najprije u obliku פְּלִשְׁתִּינָה (*falastini*) uz referencu na midraš *Berešit raba*, a potom u arapskom obliku פְּלִשְׁתִּינָה (*falastin*) za koji autor navodi da se odnosi na naziv *Palestine* na "engleskom i drugim europskim jezicima" prema zemlji Filisteji (*erec plešet*), te zaključuje da su stranci tako nazivali zemlju Izraelovu (*erec israel*) prije nastanka Države Izrael.¹³⁴

¹³⁰ Reuven Alkalai, מלון עברי שלם בשלושה כרכים (*Cjeloviti hebrejski rječnik u tri sveska*), Ramat Gan, Masada, 1971., 1263-1264.

¹³¹ Jaakov Knaani, אוצר הלשון העברית (*Riznica hebrejskoga jezika*), Jeruzalem, Masada, 1975., 4692-4693, 4697-4698.

¹³² Shimeon Brisman, *A History and Guide to Judaic Dictionaries and Concordances*, 91.

¹³³ Sedmi i posljednji svezak rječnika što ga je priredio Avraham Even-Šošan (1906. – 1984.) objavljen je 1970., nakon čega je cjelovit rječnik više puta tiskan (isto, 89).

¹³⁴ Avraham Even-Šošan, *Novi rječnik u sedam svezaka*, 2093.

U Kleinovu rječniku modernoga hebrejskog jezika iz 1987. ime se “Palestina” nalazi u obliku פלשתינה (*palestina*) uz pojašnjenje kako je to grčki oblik hebrejske riječi *plešet*, kako je to bilo službeno ime zemlje od Vespazijanova¹³⁵ vremena, te kako je 1948. to ime promijenjeno u Izrael. Tek unutar te natuknice, iza kratice koja označava riječi sirske jezika, naveden je oblik פלסטינה (*palestina*). Za pisanje imena “Palestinac” predlaže tri načina: prvi je פלסטיני (*palestini*), drugi je פלסטינאי (*palestinai*), a treći je פלשתינאי istoga izgovora kao pret hodni, ali uz *sin* i *tav* umjesto *sameha* i *teta*.¹³⁶

U *Izraelskoj enciklopediji za mlade* izvorno objavljenoj 1999.,¹³⁷ natuknica “Filistejci” nalazi se samo u obliku פְּלִשְׁתִּים (*plisitim*), a “Palestinci” u obliku פְּלִשְׁתִּינִים (*falastinim*), uz pojašnjenje kako su to “arapski stanovnici Erec Izraela”¹³⁸. Nikakav drugi oblik nije naveden, uključujući oblik sa *samehom* (ס) i *tetom* (ט) koji se do tad već bio proširio za pisanje palestinskog imena.

3.5. Pokušaj standardizacije pravopisa 1990-ih

Opća je skupština UN-a Odlukom 3236 od 22. studenoga 1974. PLO priznala predstavnikom palestinskog naroda. U izvješćima o tome izraelski su mediji palestinsko ime pisali različito, bez službene inačice, što se dijelom može povezati s time što do siječnja 1993. nije bilo službenih razgovora s PLO-om, pa ni preporuka glede pisanja palestinskog imena. U hebrejskim se tekstovima uglavnom nalazi samo pokrata za PLO u obliku פ"ש"פ ili פ"ש"א.¹³⁹ Tek u Deklaraciji o načelima, kolokvijalno poznatoj kao Sporazum iz Osla, potpisanoj 13. rujna 1993. prvi se put pojavila jasna potreba za službenim javnim pisanjem palestinskog imena u smislu isključivo arapskoga identiteta. U hebrejskom prijevodu¹⁴⁰ (engleska je inačica

¹³⁵ Klein je ovdje pogriješio jer je riječ o Hadrijanu, ne o Vespazijanu, utemeljitelju dinastije Flavijevaca i caru u vrijeme Prvoga židovskog ustanka.

¹³⁶ Ernest Klein, *Comprehensive Etymological Dictionary of the Hebrew Language*, 512.

¹³⁷ https://www.nli.org.il/he/books/NNL_ALEPH990019365980205171/NLI.

¹³⁸ Jichak Levanon i Ilana Šamir, ur., אביב חדש: האנציקלופדיה הישראלית לנוער (*Novo proleje: izraelska enciklopedija za mlade*), Tel Aviv, Masada, 2004., 114-115, sv. 14. Enciklopediju je izvorno uređivao Jichak Levanon (1914. – 2007.), a ovdje citirano izdanje doručeno je i objavljeno 2004. (dostupno na: <https://school.kotarcet.ac.il/KotarApp/Viewer.aspx?nBookID=41836053#1.0.6.default>).

¹³⁹ Hebrejsko slovo *pe* (פ) piše se drukčije, kao *pe sofit* (ף), ako se nalazi na kraju riječi, što se ne bi trebalo primjenjivati kod pisanja pokrata.

¹⁴⁰ <https://www.google.com/url?client=internal-element-cse&cx=013469969772949419998:3tnipoarj5i&q=https://www.inss.org.il/he/wp-content/uploads/>

službena) ne spominje se Palestina, a “palestinski” se piše u obliku פלסטיני (*palestini*). Od sredine 1990-ih pojam “Palestinska samouprava” u Izraelu je dio svakodnevnoga, uobičajenoga političkoga i medijskog diskursa. Piše se הרשות הפלסטינית (*harašut hafalastinit*) te je za palestinsko ime, kao i u Deklaraciji o načelima, ispravna samo uporaba slova *sameh* (ס) i *tet* (ט).

Usprkos postojanju službenoga hebrejskog naziva Palestinske samouprave, kadgod se u medijima, poglavito povezanima s desnim i religijsko-cionističkim krugovima kao što su Israel Hayom i Kanal 14, i dalje pojavljuje oblik הרשות הפלסטינית. Pisanje palestinskog imena izvan surječja političkog ustroja na Zapadnoj obali još je češće neujednačeno pa se riječ “Palestinci” kadgod piše sa *sameh* (ס) i *tet* (ט) kao פלסטינים, a kadgod sa *sin* (ש) i *tav* (ת) kao פלשתינים.¹⁴¹ Budući da je od 1993. standardizacija pisanja palestinskog imena postala neizbježna, napokon se našla i na dnevnom redu Akademije za hebrejski jezik. Nakon niza rasprava, u studenome 1994.¹⁴² njezini su jezikoslovci glasovanjem odlučili da se kod pisanja pridjeva “palestinski” rabi *sameh* (ס) i *tet* (ט).¹⁴³ No u svibnju 1995. Akademijini su jezikoslovci opet pristupili razmatranju toga pitanja. Nakon rasprave koja je bila “pomalo oštra” i tijekom koje se razgovaralo o tome treba li ili ne treba palestinsko ime kroz pravopis odražavati biblijski naziv te radi li se o političkom ili jezikoslovnom pitanju, odlučeno je da se prethodna odluka povuče i da se dopusti svaki oblik pisanja palestinskog imena.¹⁴⁴

Zbog čega je pitanje pisanja palestinskog imena shvaćeno kao toliko sporno da je Akademija za hebrejski jezik nakon tri rasprave u dvije godine službeno odlučila ne izjasniti se o njemu?

sites/2/systemfiles/declaration%2520of%2520principles%2520-%2520Hebrew.pdf&sa=U&ved=2ahUKEwiQofv319yKAXyQ_EDHWYJMZEQFnoECAGQAg&usg=AOvVaw0cv_yi3St2hZAJzoWAer0&fexp=72801196,72801194,72801195.

¹⁴¹ Šimon Šamir, *Ležerno sa sedam pogrješaka*, 2005; Elon Gilad, פליטים פלשתינאים, פלסטינים, פלסטינים — איך נקרא לשכנינו הערבים? (Palestinski izbjeglice, Palestinci – kako zovemo naše arapske susjede?), *Haaretz*, 11. studenoga 2015.

¹⁴² Akadem, glasnik Akademije za hebrejski jezik, br. 5, str. 1, siječanj 1995.

¹⁴³ Zapisnik sa 219. sjednice održane 14. 11. 1994., str. 224 (dostupno na: <http://hebrew-academy.org.il/wp-content/uploads/meeting219.pdf>). Usto je, između ostaloga, predloženo prihvatanje oba pridjevna naveska, *palestini* (פלסטיני) i *palestinai* (פלסטינאי).

¹⁴⁴ Zapisnik sa 224. sjednice održane 29. 5. 1995., str. 314-319 (dostupno na: <http://hebrew-academy.org.il/wp-content/uploads/meeting224.pdf>).

3.6. Razlika u pisanju slova “s” i “t” u palestinskom imenu

Bez poznavanja biblijskoga i teorije suvremenoga hebrejskog jezika teško je u pitanju pisanja palestinskog imena uočiti ikakvu važnost i razumjeti Akademijine dvojbe. Štoviše, lako je pretpostaviti kako je riječ samo o fonetskim i grafematičkim rješenjima u jeziku koji je nakon dvije tisuće godina gotovo isključive vjerske i obredne uporabe uskrasnio kao govorni jezik. No ta odluka nije fonetska i grafematička, nego je ideološka i politička, premda je većina jezikoslovaca izbjegavala to pravopisno pitanje postaviti kao političko. Naime, svaki pojam koji se ne spominje u tradicionalnim, poglavito biblijskim vrelima, *mekorot* (מקורות), a koji sadrži slova “s” i “t” gotovo se bez iznimke u modernom hebrejskom jeziku piše u obliku *sameh* i *tet*, a ne u obliku *sin* i *tav*. To se odnosi na sve suvremene pojmove kao što su “televizija” (טלוויזיה), “plastelin” (פלסטלינה), “streptokok” (סטרפטוקוקוס), “student” (סטודנט) itd. Hrvatski grad Split piše se ספליט, Slatina סלטינה, a Mostar מוסטאר. Od imena država tu su, primjerice, Afganistan (אפגניסטן), Australija (אוסטרליה), Austrija (אוסטריה), Estonija (אסטוניה) i Pakistan (פקיסטן).¹⁴⁵ S druge strane Etiopija, koja se spominje u Bibliji, piše se אתיופיה, s *tavom* (ת), a ne *tetom* (ט).¹⁴⁶ Biblijski pak pojmovi razmjerno rijetko sadrže slova *sameh* i *tet*. U Petoknjžju je, primjerice, čestotnost slova *sameh* (ס) 1.833, a *tet* (ט) 1.804, što ih čini najrjeđim slovima Tore.¹⁴⁷ Čestotnost slova *sin*, odnosno *šin*¹⁴⁸ u istome je štivu 15.595, a *tava* 17.950, što je gotovo deset puta više. Da bi pisanje palestinskoga imena *sinom* (ש) i *tavom* (ת) predstavljalo njegovo neželjeno povezivanje s biblijskim tekstom, navedeno je u jednoj od rasprava Akademijinih jezikoslovaca.¹⁴⁹ Takvo bi povezi-

¹⁴⁵ Hebrejska riječ za prirodu *tev'a*, koja ne postoji u drevnim hebrejskim vrelima, nego se, kao i pojam, u hebrejskoj misli i jeziku pojavila u srednjem vijeku piše se טבע s *tetom*. Podrobnije u: Boris Havel, O uporabi riječi poput priroda, sudbina i sreća u prijevodima Staroga zavjeta, *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 2, 314-315.

¹⁴⁶ Etiopija se u hebrejskoj Bibliji spominje u obliku Kuš (כּוּשׁ), koji se odnosi na Etiopiju i često se tako prevodi.

¹⁴⁷ Vidi, primjerice, <http://torah.125mb.com/Info.html>. Hebrejska slova koja se na kraju riječi pišu drukčije nego na početku (primjerice ך i ם) u ovom su podatku predstavljena kao isto slovo. Od riječi koje su u Tori (Petoknjžju) i u Bibliji općenito česte, iznimka je riječ טוב (tov) “dobro” (Post 1,4 itd.). U rabinskoj se tradiciji postavlja pitanje o neprisutnosti nekih od slova u imenima dvanaest Izraelovih plemena, ali rabini ipak, u opsežnoj raspravi, zaključuju da su, barem posredno, uključena sva slova hebrejske abecede (Babilonski Talmud, Joma 73b, dostupno na: <https://www.sefaria.org/Yoma.73b?lang=bi&with=About&lang2=en>).

¹⁴⁸ U izvornom tekstu piše samo ש i nema diakritičkog znaka kojim se razlučuju *sin* (ש) i *šin* (שׁ).

¹⁴⁹ Zapisnik sa 217. sjednice održane 8. 6. 1994., str. 186 (dostupno na: <http://hebrew-academy.org.il/wp-content/uploads/meeting217.pdf>).

vanje barem implicitno podrazumijevalo i stanoviti povijesni i identitetski slijed između drevne pokrajine i današnjega palestinstva. S druge strane, uporabom slova *sameh* (ס) i *tet* (ט) jasno se daje do znanja kako je riječ o novom fenomenu, o novotariji nepovezanoi i nepovezivoj s biblijskim tekstom i tradicijom, ili s drevnom poviješću i identitetom. Na nesreću, u suvremeni su se hebrejski jezik uvukli različiti oblici pisanja palestinskog imena prije nego što je ikoji oblik upućivao na zauzimanje političkog stava. Riječima jednoga od sudionika rasprave iz 1995.: “Postoji biblijska Filisteja (פְּלִשְׁתִּים), postoji Palestina (פְּלִשְׁתִּינָה) o kojoj je moj djed jednom sanjao i pisao ljubavne pjesme, postoji Mandatna Palestina (פְּלִשְׁתִּינָה) – premda pravopis može biti i malo drukčiji, a tu je i Palestina (פְּלִשְׁתִּין) koja je sada na dnevnom redu. U hebrejskom jeziku ima mjesta za sve četiri ove zemlje.”¹⁵⁰

U izdanju Even-Šošanova rječnika objavljenom nakon rasprava što su se vodile 1994. i 1995. u Akademiji za hebrejski jezik, objašnjeno je da je oblik פְּלִשְׁתִּינָה (*palestina*) bio “strani nadimak” (כְּנוּיָה הַלְוֵעוּזִי) za zemlju Izraelovu do nastanka Države Izrael, a za oblik פְּלִשְׁתִּין (*falastin*), iza kojega je naveden i oblik פְּלִשְׁתִּין, kojega u starijim rječnicima nema, piše da je “arapsko ime za zemlju Izraelovu”¹⁵¹. Natuknica Palestinac/palestinski¹⁵² napisana je u obliku פְּלִשְׁתִּין (*falastin*), ali iza nje, u istom retku, a ne kao posebna natuknica, stoji oblik פְּלִשְׁתִּינָה (*palestina*), uz objašnjenje da je to: “Arapin koji je rođen u zemlji Izraelovoj (אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל) ili se u nju uselio.”¹⁵³ Jedan od urednika toga izdanja Moše Azar u intervjuu je za Haaretz objasnio kako se u hebrejskom prijevodu međunarodnog imena države Palestine koristi riječ פְּלִשְׁתִּין, ali je dodao pojašnjenje kako ona “nije povezana s filistejskim narodom (עַם הַפְּלִישְׁתִּים)”¹⁵⁴.

¹⁵⁰ Zapisnik sa 224. sjednice održane 29. 5. 1995., str. 318 (dostupno na: <http://hebrew-academy.org.il/wp-content/uploads/meeting224.pdf>).

¹⁵¹ Avraham Even-Šošan, Moše Azar i Ilana Šamir, ur., *Priručni rječnik Even-Šošan*, 774-775. Ovdje je korišteno priručno izdanje rječnika koji u punom izdanju obuhvaća šest svezaka. Priručni rječnik sadrži sve leksičke jedinice cjelovitog rječnika, ali ne i vrela, reference i etimologiju. Prvi Even-Šošanov priručni rječnik objavljen je 1972., a dorađena i proširena izdanja 1984. i 1988. (Shimeon Brisman, *A History and Guide to Judaic Dictionaries and Concordances*, 89). Izdanje koje su priredili Azar i Šamir 2004. također je dorađeno i prošireno. Novo izdanje cjelovitog rječnika u šest svezaka objavljeno je 2006. u izdanju jeruzalemskog nakladnika Gefen Publishing House.

¹⁵² Uz natuknicu se nalazi i oznaka da je riječ napisana u pridjevu muškog roda (תָּ), a on se rabi i kao imenica (Avraham Even-Šošan, Moše Azar i Ilana Šamir, ur., *Priručni rječnik Even-Šošan*, ט).

¹⁵³ Isto, 774.

¹⁵⁴ Šir Lev-Ari, המלה האחרונה (Posljednja riječ), *Haaretz*, 16. lipnja 2003.

4. ZAKLJUČAK: PALESTINA U POVIJESTI, POLITICI I PERCEPCIJI

Etimologija i povijest palestinskog imena gotovo su u cijelosti povezani s procesima unutar hebrejske jezikoslovne baštine, te drevne i suvremene izraelske, odnosno židovske nacionalne povijesti. Na temelju izvornoga imena Filisteje (פְּלִשְׁתִּים) u vrijeme ranoga cionističkoga i mandatnog razdoblja, dok su se Palestincima smatrali i Židovi i Arapi, uvriježio se naziv פְּלִשְׁתִּינָה za palestinsko ime prevedeno s engleskog jezika. Tijekom procesa židovskoga napuštanja i paralelnoga arapskoga preuzimanja palestinskog imena i stvaranja palestinskoga nacionalnog pokreta i identiteta, njegovo se hebrejsko pisanje počelo sve jasnije mijenjati tako da se kroz promjenu slova “s” i “t” označi odmak od biblijskih i povijesnih konotacija, te je nastao oblik פְּלִשְׁתִּינָה וְפְּלִשְׁתִּי, koji se može smatrati neologizmom. Iz hebrejskog naziva danas se, načelno, može iščitati kad je riječ o povijesnom prostoru Palestine, u smislu u kojem se taj naziv koristio od Hadrijanova doba do kraja razdoblja Mandatne Palestine, a kad je riječ o palestinskim područjima Judeje, Samarije i pojasa Gaze na kojima se stvara novi politički entitet.

Slična razlika u pisanju palestinskog imena ne postoji u drugim jezicima, uključujući arapski.¹⁵⁵ Zbog toga u modernome političkom diskursu, na svakom jeziku osim na hebrejskom, postoji prostor za ambigvitete i nejasnoću, neželjenu ili namjernu. Pojam “Palestina”, Šamirovim riječima, poprima “dvostruko značenje: s jedne se strane odnosi na arapsku državu u nastajanju (koja je za mnoge već postojeća činjenica), a s druge strane nastavlja se odnositi na cijelu [izraelsku] zemlju”. Taj ambigvitete, Šamir dalje objašnjava, od neposredne je važnosti za aktualne političke procese, te Palestincima omogućuje okolišanje jer “po želji tumače da kada govore o ‘oslobođenoj Palestini’ misle na onu zemlju na Zapadnoj obali i u pojasu Gaze koja će živjeti u miru pokraj Izraela, ili pak tome pojmu proizvoljno pripisuju svu zemlju ‘od rijeke do mora’”¹⁵⁶. Nejasna terminologija, često popraćena nedostatnim poznavanjem složenih i dugotrajnih povijesnih procesa koji se, pridoda li im se razdoblje Filisteje, protežu na tri tisuće godina, jedan je od temeljnih problema kod današnjega političkog promišljanja o Izraelu i Palestini. Tvrdnja da su Palestinci “autohtoni narod povijesne Palestine”¹⁵⁷

¹⁵⁵ Arapski se oblik فلسطين (*filastin*; kadgod i *falastin*) tijekom povijesti nije mijenjao.

¹⁵⁶ Šimon Šamir, *Ležerno sa sedam pogrešaka*, 2005.

¹⁵⁷ Samih K. Farsoun, *Culture and Customs of the Palestinians*, 4; usp. Jacob Lassner i S. Ilan Troen, *Jews and Muslims in the Arab World*, 240-245 i S. Ilan Troen, *Israel/Palestine in World Religions*, 88.

odražava svu njegovu kompleksnost, nejasnoću i manipulativni potencijal. No između Filisteje, povijesne Palestine i Palestine kao zamišljene arapske države ne postoji nikakav unutarnji povijesni, politički, identitetski, vjerski, kulturološki ili bilo koji drugi slijed osim toponimijskog. U povijesnim epizodama u kojima među njima zbilja postoji veza, ta je veza izvanjska i odnosi se na interakciju s izraelskom, judejskom ili židovskom zajednicom. Zajedničko nazivu proisteklu iz filistejskoga imena u drugom i u dvadesetom stoljeću jest politička ambicija da se njime istisne judejsko, odnosno izraelsko ime. Između izvorne Hadrijanove zamisli i njezina preporoda prije šezdesetak godina proteže se dugotrajno razdoblje ideološke i vrijednosne neutralnosti palestinskog imena, relevantnoga poglavito za zemljopis. Pridavanje vrijednosnih, političkih i ideoloških sadržaja palestinskom imenu recentni je proces koji je doveo do, još uvijek nedorečenih, zahvata u pravopis modernoga hebrejskog jezika. Usto je u novijoj literaturi na engleskom jeziku dio ponajprije židovskih autora počeo izbjegavati naziv "Palestina" i umjesto njega rabiti transkribirani hebrejski pojam "Eretz Israel". Odustajanjem od uporabe palestinskog imena u neutralnom zemljopisnom i povijesnom kontekstu zbog njegove sve snažnije ideološke opterećenosti, ono se u cijelosti prepušta političkoj uporabi, što pridonosi pomutnji i daljnjem osnaživanju percepcije identitetske povezanosti drevne, povijesne, mandatne i arapske Palestine.

FROM PHILISTINES TO PALESTINIANS: HISTORIC AND HEBREW
LINGUISTIC-POLITICAL PERSPECTIVE

Abstract

The article presents an introduction to the concept of Palestine, based on biblical record, history, and ancient and modern Hebrew language. Jewish religious traditions and historical processes are of utmost importance for modern rediscovery and political relevance of the Palestinian name. Based on the earliest sources, the article discusses origins of the Philistines and Philistine, the etymology of their name, and its subsequent Greco-Latin form Palestine, which replaced Judaea in non-Hebrew texts in the second century AD. From the outset of the Zionist movement, the name Palestine was used in Zionist texts in European languages, along with the Hebrew name Eretz Israel. After 1948 Palestinian name faded from Zionist use, was briefly and partially vacant, and was subsequently adopted by many Palestinian Arabs as a main identity. As Palestinians and their national movement were widely recognized by Israel and the international community as rival to Zionism, the issue of official spelling of the Palestinian name in Hebrew was brought to attention by Hebrew linguists and the Academy of the Hebrew Language. In Hebrew, the content of the Palestinian name can be determined through spelling, and the ancient, historical, and Mandatory name can be distinguished from the name of the contemporary Arabic political entity. Despite this possibility, and the increasing political relevance of the Palestinian identity, the Israeli understanding of Palestinianism at the linguistic level seems superficial and confused. This is the first study to address the issue of inconsistencies in the spelling of the Palestinian name in modern Hebrew, through a review of the most important Hebrew dictionaries and the language policy of the Academy of the Hebrew Language.

Key words: Hebrew language, Philistia, Philistines, Israel, Jews, Judeans, Judaea, Palestine, Palestinians, Zionism